

Inzet van vrijwilligers bij historisch onderzoek in bos en natuur

Ervaringen uit het project 'De puzzel van het verborgen verleden' en aanbevelingen voor de praktijk

Martijn Boosten

Wageningen, december 2015

Inzet van vrijwilligers bij historisch onderzoek in bos en natuur

Ervaringen uit het project 'De puzzel van het verborgen verleden' en aanbevelingen voor de praktijk

Martijn Boosten

Wageningen, december 2015

Colofon

© Stichting Probos, Wageningen, december 2015

Auteurs: Martijn Boosten

Titel: Inzet van vrijwilligers bij historisch onderzoek in bos en natuur
Ervaringen uit het project 'De puzzel van het verborgen verleden' en
aanbevelingen voor de praktijk

Uitgever: Stichting Probos
Postbus 253, 6700 AG Wageningen
tel. 0317-46 65 55, fax 0317-41 02 47
mail@probos.nl
www.probos.nl

Opdrachtgevers/financiers:

Provincie Gelderland (in het kader van SHARE www.theshareproject.eu)

Prins Bernhard Cultuurfonds

Gemeente Apeldoorn

Geldersch Landschap & Kasteelen

Staatsbosbeheer

Veluwe Bosgroepen

Waterschap Vallei en Veluwe

- Overname, verveelvoudiging of openbaarmaking van deze uitgave is toegestaan mits met duidelijke bronvermelding.
- Overname, verveelvoudiging of openbaarmaking is niet toegestaan voor die gedeelten van deze uitgave waarvan duidelijk is dat de auteursrechten liggen bij derden en/of zijn voorbehouden.
- Stichting Probos aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Foto omslag: Martijn Boosten, Stichting Probos

Voorwoord

In het bos- en natuurbeheer is er een toenemende aandacht voor cultuurhistorie. Van veel bos- en natuurterreinen is echter de geschiedenis nog niet bekend of ontbreekt het aan een overzicht van het erfgoed dat in deze terreinen voorkomt. Stichting Probos is daarom in juni 2014 gestart met het voorbeeldproject 'de Puzzel van het verborgen verleden van het Engelandersholt'. In dit project is met hulp van vrijwilligers de geschiedenis in beeld gebracht van het bosgebied Engelandersholt ten zuiden van Apeldoorn. Het doel van dit project was enerzijds om cultuurhistorische informatie te verzamelen voor de beheerders van dit gebied. Anderzijds diende het project om ervaring op te doen met de inzet van vrijwilligers bij het in kaart brengen van cultuurhistorie in bos- en natuurgebieden.

Het project heeft een schat aan informatie over het gebied opgeleverd. Dit is te danken aan de inzet van de grote groep enthousiaste vrijwilligers die gedurende ruim een jaar in de geschiedenis van dit gebied is gedoken. Veel dank gaat dan ook uit naar Marianne Berghuis, Ronald Betman, Dick de Boer, Annemarie Brinkhorst, Marianne de Bruyn, Marijn van der Gaag, Adri van Geffen, Gerard Hey, Peter van Hoeflaken, Willem Huiskamp, Gijsbert Jansen, Ineke Jansen, Evert de Jonge, Patrick de Keijzer, Frank Keverling Buisman, Susan Kramer, Huib de Kruijf, Willem Kuijpers, Hieke Lagerwerf, Stefan Linthorst, Marijke van Mansfeld, Ella Marschel, Coert Munk, Chris Nieuwenhuize, Geke Odding, Bram van de Pas, Jeffrey Ringrose, Lodewijk Rondeboom, Harry Schotman, Ben Teule, Bert Toeter, Huub Ummels, Arnold Veenema, Dick Veenhuizen, Herma van der Velden, Jan van der Velden, Theo Weltje, Anne Wijngaard, Margriet Winter en Janneke Zuyderwyk. Zij hebben dit project mede tot een succes gemaakt. Hiervoor was ook de medewerking van de Archeologische Werkgroep Apeldoorn, IVN afdeling Apeldoorn en Stichting tot Behoud van de Veluwe Sprengen en Beken van groot belang.

De drie terreinbeherende instanties Geldersch Landschap & Kasteelen, Staatsbosbeheer en de Veluwe Bosgroepen hebben een belangrijke bijdrage geleverd aan dit project door het beschikbaar stellen van hun terreinen, archieven en andere informatie. Veel dank gaat uit naar de medewerkers van deze organisaties. Een bijzonder woord van dank gaat uit naar Ciska van der Genugten (Geldersch Landschap & Kasteelen) die een waardevolle sparringpartner bleek in dit project. Ook leverde Ciska een belangrijke bijdrage door commentaar te leveren op conceptteksten voor oproepen, de inventarisatiehandleiding en dit rapport.

Aan de start van het project zijn door middel van interviews de ervaringen van andere organisaties verzameld met het inzetten van vrijwilligers bij historisch onderzoek. De tips en adviezen van deze ervaringsdeskundigen waren erg waardevol, waarvoor dank! Ook een woord van dank aan mijn collega's Casper de Groot, Joyce Penninkhof en Patrick Jansen voor hun ondersteuning in dit project.

Daarnaast gaat veel dank uit naar alle organisaties die dit project financieel hebben ondersteund: Provincie Gelderland, Prins Bernhard Cultuurfonds, Gemeente Apeldoorn, Geldersch Landschap & Kasteelen, Staatsbosbeheer en Waterschap Vallei en Veluwe. Wim Boerefijn, Masja Parlevliet en Nathalie Vossen van de gemeente Apeldoorn hebben daarnaast waardevolle ondersteuning geboden bij het vinden van informatie en het publiceren van het eindrapport met de onderzoeksresultaten van de vrijwilligers. Ik wil hen bedanken voor de fijne samenwerking!

Tot slot een speciaal woord van dank aan Paul Thissen, Marianne Firt en Monique de Rooij van de Provincie Gelderland. Zij hebben vanuit het programma Cultuur& Erfgoed en het Interreg-programma Share dit project intensief gevolgd en begeleid. Ik wil hen bedanken voor de fijne samenwerking, goede adviezen, commentaren op conceptteksten en het mogelijk maken van dit project.

Martijn Boosten, Stichting Probos
Wageningen, december 2015

Samenvatting

In het bos- en natuurbeheer is er een toenemende aandacht voor cultuurhistorie. Van veel bos- en natuurterreinen is echter de geschiedenis nog niet bekend of ontbreekt het aan een overzicht van het erfgoed dat in deze terreinen voorkomt. Stichting Probos is daarom in juni 2014 gestart met het voorbeeldproject ‘de Puzzel van het verborgen verleden van het Engelandersholt’. In dit project is met hulp van vrijwilligers de geschiedenis in beeld gebracht van het bosgebied Engelandersholt ten zuiden van Apeldoorn. Het doel van dit project was enerzijds om cultuurhistorische informatie te verzamelen voor de beheerders van dit gebied: Geldersch Landschap & Kasteelen, Staatsbosbeheer en de Veluwe Bosgroepen. Anderzijds diende het project om ervaring op te doen met de inzet van vrijwilligers bij het in kaart brengen van cultuurhistorie in bos- en natuurgebieden. Hoofdopdrachtgever van dit project is de provincie Gelderland vanuit het programma Cultuur en Erfgoed en mede in het kader van het Interreg-programma Share.

De eerste werving van vrijwilligers in het Engelandersholtproject is gestart in augustus 2014. Vanaf oktober/november 2014 zijn de eerste vrijwilligers aan de slag gegaan. In januari 2015 waren er ruim 30 vrijwilligers bezig met deelonderzoeken naar de geschiedenis van het Engelandersholt en het in kaart brengen van cultuurhistorische resten in het veld. Een jaar later, in november 2015, is het onderzoek door de vrijwilligers afgerond en lag er een conceptrapport van 17 hoofdstukken en ruim 200 pagina’s (en evenzoveel afbeeldingen), waarin uiteenlopende onderdelen van de geschiedenis van het Engelandersholt worden behandeld, zoals archeologie, bosontwikkeling in kaarten, merken, landgoed Bruggelen, Spelderholt en het Leesten, het Herenhul en rechtspraak in het Engelandersholt, de Klaarbank, watermolens en sprengen, de Tweede Wereldoorlog, historische reisbeschrijvingen, krantenartikelen en de veldinventarisatieresultaten.¹ Daarnaast is er een digitale map samengesteld met ruim 7 Gigabyte aan bestanden, waaronder archiefstukken, historische kaarten, foto’s, ansichtkaarten en publicaties over het gebied, die in de loop van het project zijn verzameld. Tot slot is er in totaal ruim 250 hectare terrein geïnventariseerd waarop 116 cultuurhistorische elementen zijn gevonden en beschreven. Dit betekent dat van deze terreindelen een nagenoeg vlakdekkende inventarisatie voorhanden is van cultuurhistorische objecten.

De conclusie van dit voorbeeldproject is dat de inzet van vrijwilligers bij het in kaart brengen van cultuurhistorie van bos- en natuurgebieden van zeer grote waarde kan zijn. Een groep enthousiaste vrijwilligers kan in een relatief korte periode een enorme hoeveelheid historische informatie over een gebied samenbrengen. Ook ter ondersteuning van of als aanvulling op de werkzaamheden van professionals kan de inzet van vrijwilligers zeer waardevol zijn. In sommige gevallen is de inzet van professionals zelfs onontbeerlijk om zeer specialistische kennis te leveren. De interactie met professionals is bovendien erg leerzaam voor vrijwilligers. Daarnaast leert het project dat cultuurhistorisch onderzoek door vrijwilligers ook de betrokkenheid van de vrijwilligers bij een bos- en natuurgebied sterk vergroot.

Van groot belang is bovendien dat een dergelijk cultuurhistorisch onderzoek ook de vrijwilligers zelf veel oplevert. Ten eerste vinden de vrijwilligers de kennis die zij hebben opgebouwd over de geschiedenis van het gebied van grote waarde. Ook het opdoen van vaardigheden in het uitvoeren van archiefonderzoek, veldinventarisatie, literatuurstudie en

¹ Het eindrapport “Het verborgen verleden van het Engelandersholt” wordt momenteel nog geredigeerd, gelay-out en gedrukt en verschijnt in april 2016.

het schrijven van een rapport wordt door veel mensen als nuttig ervaren. Tot slot zijn de nuttige en leuke tijdsbesteding en de sociale contacten voor veel vrijwilligers een belangrijk persoonlijk resultaat van het project.

Het in beeld brengen van de cultuurhistorie van bos- en natuurgebieden met vrijwilligers gaat echter niet vanzelf. Een organisatie of beheerder moet bereid zijn om voldoende tijd te investeren in het binnenhalen, begeleiden en behouden van vrijwilligers. Een vrijwilligerscoördinator en/of een kernvrijwilliger die als aanspreekpunt voor de vrijwilligers fungeert is hierbij onontbeerlijk, zeker naarmate een groep vrijwilligers groter is dan 5 personen.

Uit het Engelderholtproject, maar ook uit de literatuur en de interviews met ervaringsdeskundigen, is een groot aantal praktische tips en aandachtspunten voor het werken met vrijwilligers naar voren gekomen. De belangrijkste worden hier opgesomd:

- Maak voor de werving van vrijwilligers gebruik van bestaande lokale verenigingen of groepen, zoals IVN, KNNV, heemkundeverenigingen, archeologische werkgroepen.
- De meeste vrijwilligers geven de voorkeur aan een afgebakend onderzoek, zowel qua onderwerp als qua tijd. Zorg dat er een duidelijke einddatum aan het onderzoek zit en formuleer de onderzoeksvraag of -wensen zo concreet mogelijk.
- Ruim tijd in voor een kennismaking met de vrijwilliger en leg de afspraken tussen de organisatie en de vrijwilliger schriftelijk vast in een vrijwilligersovereenkomst, zodat beide partijen weten wat ze van elkaar kunnen verwachten.
- Gebruik een centrale digitale opslag, zoals Dropbox, om informatie en resultaten (bestanden) te delen.
- Ruim voldoende tijd in voor de begeleiding van vrijwilligers en zorg voor persoonlijk contact tussen de vrijwilligerscoördinator/beheerder/organisatie en de vrijwilliger. Plan regelmatig een overleg in om de voortgang te bespreken en ga ook af en toe mee het veld in. In het Engelderholtproject werd een zeswekelijks overleg gehouden wat de vrijwilligerscoördinator veel inzicht gaf in de voortgang.
- Ga op een professionele manier om met de vrijwilligers en de door de vrijwilligers aangeleverde resultaten en producten. Zorg er voor dat een vrijwilliger zich serieus genomen voelt door tijdig te antwoorden op verzoeken en ook te benoemen wanneer zaken niet goed lopen. Laat zien wat er met de resultaten van het onderzoek gebeurt en geef de vrijwilligers voldoende credits voor de door hen uitgevoerde werkzaamheden.
- Zorg voor een adequate beloning voor het vrijwilligerswerk. Denk hierbij ook aan beloningen in natura, zoals kleding (windjacks, petten, T-shirts), een goede begeleiding, voldoende faciliteiten, een vergunning voor veldwerk en toegang tot publicaties en archieven.
- Geef de vrijwilligers heldere instructies voor de veldinventarisatie. Geef een goede handleiding en formats voor het vastleggen van resultaten.
- Denk bij de start van het onderzoek al goed na over de wijze van rapporteren. Maak daarvoor met de vrijwilligers duidelijke afspraken en een heldere planning. Realiseer je dat een professioneel rapport veel tijd vergt van zowel de vrijwilligers als de organisatie.

Inhoudsopgave

Voorwoord	5
Samenvatting	7
1 Inleiding	11
1.1 Aanleiding	11
1.2 Voorbeeldproject: de Puzzel van het verborgen verleden van het Engelandersholt	11
1.3 Leeswijzer	14
2 Algemene aandachtspunten	15
2.1 Voordelen van het werken met vrijwilligers	15
2.2 Type werkzaamheden	15
2.3 Motivatie van vrijwilligers	17
2.4 Trends	17
3 Werving en kennismaking	19
3.1 Werven van vrijwilligers	19
3.2 Kennismaken en vastleggen afspraken	21
4 Begeleiden en behouden	25
4.1 Coördineren en afstemmen werkzaamheden	25
4.2 Communiceren	28
4.3 Faciliteiten en materialen	30
4.4 Rapportage resultaten	32
4.5 Beëindigen	34
5 Belonen	35
6 Wat levert de inzet van vrijwilligers op en wat kost het?	39
6.1 Resultaten	39
6.2 Tijdbesteding	40
7 Conclusies en aanbevelingen	45
7.1 Conclusies	45
7.2 Aanbevelingen	46
8 Bronnen	49
8.1 Geraadpleegde literatuur	49
8.2 Geïnterviewde ervaringsdeskundigen	49
8.3 Meer lezen	49

Bijlagen	51
Bijlage 1 Regels archeologisch veldonderzoek door vrijwilligers	53
Bijlage 2 Voorbeeld dekkingsoverzicht VNG vrijwilligersverzekering	55
Bijlage 3 Voorbeelden vrijwilligersovereenkomst	57
Bijlage 4 Voorbeeld taakomschrijving vrijwilligerscoördinator Vrienden van de Hoge Veluwe	61
Bijlage 5 Nieuwsbrief 'De Puzzel van het Verborgene Verleden' nr 2, februari/maart 2015	63
Bijlage 6 Handleiding veldinventarisatie	65
Bijlage 7 Formulier veldinventarisatie	67
Bijlage 8 Overzicht vast te leggen karakteristieken per elementtype	69
Bijlage 9 Voorbeeld beschrijving geïnventariseerd element	71

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

De aandacht voor cultuurhistorie in het bos- en natuurbeheer is de laatste jaren sterk toegenomen. Steeds meer beheerders willen cultuurhistorie een vaste plaats geven in het beheer. Onderzoek leert dat bos- en natuurgebieden een schat aan erfgoed kunnen herbergen, variërend van restanten uit de Tweede Wereldoorlog tot archeologische sporen van duizenden jaren geleden. Het is zaak om hier zorgvuldig mee om te gaan. Inzicht in de cultuurhistorische waarden van een gebied helpt ook om de beleefbaarheid van het gebied te vergroten. Recreanten en omwonenden vinden doorgaans een gebied nog aantrekkelijker als ze ook de geschiedenis kennen. Cultuurhistorische relictten in een bos vertellen het verhaal van het historisch bosbeheer en het (land)gebruik voordat het gebied bos was. Ook de natuurwaarden die een gebied herbergt zijn vaak mede gevormd door het historisch gebruik en beheer.

Om cultuurhistorie een goede plek te geven in het bos- en natuurbeheer is het nodig om zicht te hebben in de geschiedenis van een gebied en de historische relictten die het gebied herbergt. Goed beheer van erfgoed begint immers met 'weten wat je hebt'. Historisch onderzoek in bijvoorbeeld archieven is tijdrovend. Ook het inventariseren van gebieden om cultuurhistorische relictten in kaart te brengen is een hele klus. Beheerders ontbreekt het doorgaans aan de tijd om dit zelf te doen. Bovendien zijn de financiële middelen voor het laten uitvoeren van dit soort onderzoek vaak beperkt. De inzet van vrijwilligers voor historisch onderzoek kan beheerders in potentie veel werk uit handen nemen en een schat aan informatie opleveren.

Steeds meer mensen besteden een deel van hun vrije tijd aan het doen van historisch onderzoek. Vrijwel elke gemeente in Nederland kent een of meerdere historische verenigingen, heemkundeverenigingen of archeologische werkgroepen. Ook zijn er tal van individuen die zich graag verdiepen in de geschiedenis van een persoon, plaats of object in hun omgeving. Kortom, er is in potentie een grote groep vrijwilligers die kan worden aangeboord voor het in kaart brengen van de geschiedenis van bos- en natuurgebieden en het inventariseren van historische relictten in gebieden. Tot op heden is er in Nederland nog weinig ervaring met de inzet van vrijwilligers voor historisch onderzoek in bos en natuur. Er leven nog veel vragen, zoals: Wat is een effectieve manier om vrijwilligers te werven? Hoe kun je de vrijwilligers blijvend motiveren? Hoeveel tijd en energie kost de begeleiding en tegen welke zaken loop je aan tijdens de begeleiding? Welke faciliteiten bied je vrijwilligers? Hoe zorg je voor een goede afstemming tussen de vrijwilligers onderling en houd je zicht op de voortgang? Hoe kom je met een groep vrijwilligers tot een eindproduct dat toepasbaar is in het beheer? Deze vragen stonden centraal in het project 'de Puzzel van het verborgen verleden van het Engelderholt'.

1.2 Voorbeeldproject: de Puzzel van het verborgen verleden van het Engelderholt

Naar aanleiding van bovenstaande vragen is Stichting Probos in juni 2014 gestart met het voorbeeldproject 'de Puzzel van het verborgen verleden van het Engelderholt' (verder in dit rapport aangeduid met Engelderholtproject). Hoofdpdrachtgever van dit project is de provincie Gelderland vanuit het programma Cultuur en Erfgoed en mede in het kader van het

Interreg-programma Share. In dit project is met hulp van vrijwilligers de geschiedenis in beeld gebracht van het bosgebied Engelandersholt ten zuiden van Apeldoorn. Het doel van dit project is enerzijds om nuttige cultuurhistorische informatie te verzamelen voor de beheerders van dit gebied: Geldersch Landschap & Kasteelen, Staatsbosbeheer en de Veluwe Bosgroepen. Anderzijds dient het project om ervaring op te doen met de inzet van vrijwilligers bij het in kaart brengen van cultuurhistorie in bos- en natuurgebieden.

Bij de start van het project is een korte literatuurstudie uitgevoerd en zijn er interviews gehouden met ervaringsdeskundigen om zicht te krijgen op de belangrijkste do's en don'ts bij het werken met vrijwilligers. Een lijst met geraadpleegde literatuur en geïnterviewde ervaringsdeskundigen is te vinden in de bronnenlijst achter in dit rapport.

Vanaf augustus 2014 zijn via oproepen bij het Erfgoed Platform Apeldoorn en berichten in lokale media vrijwilligers geworven voor het project. In totaal hebben tweeënveertig personen zich gemeld om mee te werken aan dit project. Een aantal personen haakte om diverse redenen (o.a. tijdgebrek, verlies aan interesse) weer af. Uiteindelijk hebben dertig personen een bijdrage geleverd aan het project door middel van veldinventarisatie, bureaustudie en/of het schrijven of redigeren van teksten voor nieuwsbrieven en het eindrapport.² In november 2014 is er gestart met de eerste veldinventarisaties en de diverse deelonderzoeken. Al naar gelang de interesse en expertise van de deelnemende vrijwilligers zijn er verschillende deelonderzoeken uitgevoerd naar uiteenlopende onderwerpen. In de periode oktober-december 2015 zijn deze onderzoeken afgerond en zijn de laatste teksten voor dit eindrapport aangeleverd en geredigeerd.

Samenstelling vrijwilligersgroep

De kern van de vrijwilligersgroep in het Engelandersholtproject werd gevormd door de Archeologische Werkgroep Apeldoorn (in totaal 19 personen, met een actieve kern van 10 tot 12 personen) en leden van IVN afdeling Apeldoorn (6 personen). Daarnaast zijn er uiteindelijk 5 personen als vrijwilliger actief geworden na oproepen in lokale media. Dit betrof mensen met een zeer verschillende achtergrond, maar allen met interesse in natuur en/of geschiedenis. Via de website van Probos hebben zich 3 personen gemeld die zich vanuit hun achtergrond in de bos- en natuursector wilden verdiepen in de geschiedenis van het Engelandersholt. Bij de vrijwilligersgroep heeft zich ook 1 persoon aangesloten die werkzaam is als archeoloog bij de gemeente Apeldoorn en graag als vrijwilliger meedeed met het veldwerk. Via Geldersch Landschap & Kasteelen zijn 4 personen aan de slag gegaan met archiefonderzoek naar het Herenhul en de Klaarbank.

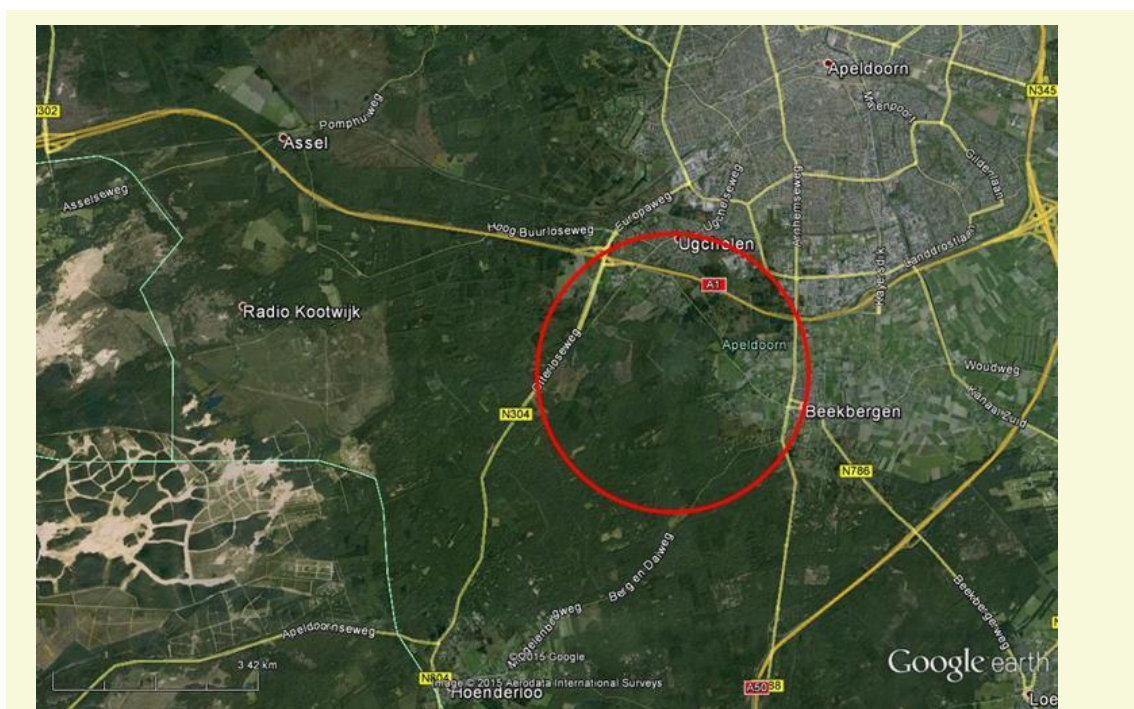
De leeftijd van de vrijwilligers varieerde van grofweg 35 tot 75 jaar. Een klein deel van de vrijwilligers had een opleiding of een professionele achtergrond in de bos- en natuursector of de cultuurhistoriesector. De overgrote meerderheid van de vrijwilligers had echter een andere achtergrond en had zich uit persoonlijke interesse reeds verdiept in cultuurhistorie, archeologie, bos, natuur, landschap en geologie. Een klein deel van de vrijwilligers had nog geen of weinig kennis van deze onderwerpen, maar wilde door deelname aan het project zich juist verdiepen in deze thema's.

Het pilotgebied

Het gebied waarin met vrijwilligers onderzoek is gedaan beslaat grofweg het gebied ten zuiden van Apeldoorn (Ugchelen), ten oosten van de N304 (Otterloseweg) en ten westen van

² Het eindrapport "Het verborgen verleden van het Engelandersholt" verschijnt in april 2016.

Beekbergen (zie figuur 1.1). In dit gebied liggen eigendommen van Staatsbosbeheer (Spelderholt en het Leesten), Geldersch Landschap & Kasteelen (Bruggelen) en de Veluwe Bosgroepen, een vereniging van particulieren boscigenaren. Het onderzoeksgebied bestaat grotendeels uit bos, maar bevat ook enkele heideterreinen en landbouwpercelen. In het project en in dit rapport wordt het gebied aangeduid met de historische naam Engelderholt (figuur 1.2), een eeuwenoude naam voor dit bosgebied en tevens de plek waar het Hoge gericht van de Veluwe zetelde.

Figuur 1.1

Begrenzing onderzoeksgebied (rode cirkel).

Figuur 1.2

Het Engelandersholt (Engelerholt) in de 17^e eeuw op een uitsnede van de kaart 'Geldria Ducatus et Zutfania Comitatus' (Bron: Gelders Archief, 0509-1B-7, kaart vervaardigd door Johan Blaeu, 1642-1653).

1.3 Leeswijzer

Dit rapport beschrijft de lessen die uit het voorbeeldproject zijn geleerd. De basis wordt gevormd door de kennis die in de literatuurstudie en de interviews met ervaringsdeskundigen zijn opgedaan. Deze kennis is aangevuld met de praktijkervaringen die zijn opgedaan in het Engelandersholtproject vanaf het werven van de vrijwilligers tot en met het opleveren van het eindrapport door de vrijwilligers.

In hoofdstuk 2 wordt kort ingegaan op enkele algemene aandachtspunten voor de inzet van vrijwilligers bij cultuurhistorisch onderzoek in bos- en natuurgebieden.

Tonckens (2008) onderscheidt bij het werken met vrijwilligers de volgende stappen: binnenhalen, begeleiden, belonen, behouden en beëindigen. Hoofdstuk 3 gaat in op het onderdeel binnenhalen: Wat komt er kijken bij het werven van vrijwilligers, de eerste kennismaking en het vastleggen van afspraken? In hoofdstuk 4 wordt vervolgens ingegaan op de begeleiding en het behoud van vrijwilligers. In dit hoofdstuk wordt ook kort ingegaan op het beëindigen van vrijwilligerswerk. Hoofdstuk 5 gaat in op het belonen van vrijwilligerswerk.

In hoofdstuk 6 wordt ingegaan op de vraag wat de inzet van vrijwilligers kost en wat het oplevert? Tot slot worden in hoofdstuk 7 de conclusies en aanbevelingen behandeld.

2 Algemene aandachtspunten

2.1 Voordelen van het werken met vrijwilligers

Vrijwilligers zijn over het algemeen enthousiaste en betrokken mensen. Het betrekken van vrijwilligers bij historisch onderzoek vergroot de lokale betrokkenheid bij een onderwerp of gebied. Vrijwilligers kunnen bovendien optreden als ambassadeurs voor een bos- en natuurgebied, de terreinbeherende organisatie of voor een project.

De inzet van vrijwilligers geeft extra capaciteit om onderzoek te doen. Vrijwilligers kunnen (arbeidsintensief) werk verzetten waar doorgaans geen of weinig financiering voor is, zoals bijvoorbeeld archiefonderzoek of veldinventarisaties. De belangrijkste valkuil is echter ook om vrijwilligers simpelweg te zien als goedkope (of gratis) extra arbeidskrachten. Voor een succesvolle samenwerking is het van belang dat de samenwerking met vrijwilligers stoelt op wederzijdse winst. Anderzijds geldt ook dat vrijwilligerswerk niet vrijblijvend is. Van een vrijwilliger mag ook een zekere inzet en commitment verwacht worden. De organisatie moet kunnen rekenen op de vooraf af te spreken inzet van een vrijwilliger.

Bij vrijwilligers is vaak al veel lokale kennis aanwezig. Vrijwilligers uit de lokale gemeenschap leggen daarnaast makkelijker contact met omwonenden en andere lokale organisaties. Daarnaast vergroten vrijwilligers bij het doen van cultuurhistorisch onderzoek zelf hun ervaring en deskundigheid, die ze ook in de toekomst kunnen inzetten voor nieuw onderzoek of inventarisaties.

2.2 Type werkzaamheden

Vrijwilligers kunnen op verschillende manieren worden ingezet bij het in kaart brengen van cultuurhistorie in bos- en natuurgebieden. In de praktijk zijn er drie type werkzaamheden te onderscheiden: (1) veldinventarisaties, (2) bureaustudie en (3) ondersteunen van professionals.

Veldinventarisaties

De ervaring leert dat gemiddeld elke hectare bos- of natuurterrein een cultuurhistorisch of archeologisch relict kan herbergen. Om deze relictten op te sporen is het van belang dat gebieden systematisch worden geïnventariseerd. Dit vergt echter veel tijd. De inzet van vrijwilligers kan het voor terreinbeheerders eenvoudiger maken om gebieden te inventariseren op het voorkomen van cultuurhistorische objecten.

Bureaustudie

Voor het in kaart brengen van de geschiedenis van een gebied of de historische achtergronden van een cultuurhistorisch element zijn zeer veel bronnen voorhanden. Denk bijvoorbeeld aan archieven, oude beheerplannen en opstandsleggers, historische kaarten, cultuurhistorische (vak)literatuur, historische kranten en historisch beeldmateriaal (foto's, ansichtkaarten etc.). Alhoewel steeds meer bronnen tegenwoordig via internet worden ontsloten, kost het systematisch doorzoeken van deze bronnen nog steeds veel tijd. Het fysiek bezoeken van archieven om archiefstukken op te sporen en te bestuderen is nog tijdrovender. Een goede bureaustudie vergt dan ook, naast veel tijd, voldoende doorzettingsvermogen en affiniteit met het onderwerp. Vrijwilligers kunnen door hun specifieke interesse in geschiedenis en/of affiniteit met een gebied vaak de inzet en tijd

opbrengen om de geschiedenis van een gebied of de historische achtergronden van een bepaald element helemaal uit te diepen.

Ondersteunen van professionals

Inzet van professionals voor cultuurhistorisch onderzoek of archeologisch onderzoek is vaak kostbaar. De inzet van professionals is soms nodig, omdat ze specialistische kennis of vaardigheden hebben die de meeste vrijwilligers ontberen. Desalniettemin kunnen vrijwilligers professionals waardevolle ondersteuning bieden bij de uitvoering van hun werkzaamheden, bijvoorbeeld bij de uitvoering van archeologisch veldonderzoek.

Inzet van vrijwilligers ter ondersteuning van archeologen

In principe is archeologisch veldonderzoek, waarbij wordt gegraven of geboord, alleen voorbehouden aan professionele bedrijven en organisaties met een opgravingsvergunning. Alleen onder specifieke voorwaarden mogen ook vrijwilligers veldonderzoek uitvoeren (zie bijlage 1). Vrijwilligers mogen wel meewerken aan veldonderzoek dat door professionals wordt uitgevoerd. Zij kunnen de professionals ondersteunen bij het (gravend) onderzoek en de vondstverwerking. Hierdoor krijgt een professional niet alleen extra handen bij de uitvoering van het werk, maar is er ook tijd beschikbaar voor extra activiteiten die niet per se noodzakelijk zijn voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen, maar waaruit wel interessante info kan komen voor de lokale geschiedenis. Bij opdrachtverlening voor archeologisch onderzoek kan het verstandig zijn om professionals te verplichten om lokale vrijwilligers te raadplegen en waar mogelijk te betrekken bij het onderzoek.

Er zijn verschillende gradaties waarin vrijwilligers kunnen worden ingezet bij het in kaart brengen van cultuurhistorie in bos- en natuurgebieden.

- A. Vrijwilligers kunnen werken aan een onderzoek waarbij de keuze van de onderwerpen en de exacte invulling van het onderzoek voor een belangrijk deel wordt overgelaten aan de interesse van de vrijwilligers. De vrijwilligers werken dan grotendeels zelfstandig aan het onderzoek en rapporteren na afloop van het onderzoek (bij kortlopend onderzoek) of periodiek hun bevindingen aan de terreinbeherende organisatie.
- B. Vrijwilligers kunnen professionals van de terreinbeherende organisatie (zoals de boswachter of de cultuurhistorische beleidsmedewerkers) ondersteunen bij eigen onderzoek, waarbij de professional bepaalde taken of deelonderzoeken laat uitvoeren door vrijwilligers. De professional treedt dan op als projectleider van het onderzoek en geeft specifiek aan welke onderzoeksvragen er zijn.
- C. Vrijwilligers kunnen professionals van onderzoeksinstituten (universiteiten) of archeologische en cultuurhistorische adviesbureaus ondersteunen bij onderzoek. De instelling of het bureau treedt dan op als projectleider en zet vrijwilligers in voor specifieke taken/deelonderzoeken.

Het in kaart brengen van het vergeten arboretum Bruggelen

In het Engelderholtproject werd een (nagenoeg) vergeten arboretum aangetroffen op voormalig landgoed Bruggelen. Voor het op naam brengen van de diverse boomsoorten was specialistische kennis nodig. Leo Goudzwaard van Bomenkennis is daarom ingehuurd om tijdens twee veldbezoeken de voorkomende boom- en struiksoorten op naam te brengen. Uiteindelijk bleken er 86 verschillende soorten voor te komen, waaronder augurkenboom (*Magnolia acuminata*), boomhazelaar (*Corylus colurna*), geelhout (*Cladrastis kentukea*), grijze eik (*Quercus bicolor*), Kaukasische beuk (*Fagus orientalis*), Manna-es (*Fraxinus ornus*), Perzisch ijzerhout (*Parrotia persica*), Tartaarse Esdoorn (*Acer tataricum*) en Zelkova (*Zelkova serrata*). Tijdens twee velddagen zijn de aanwezige bomen in het arboretum door Leo Goudzwaard en de vrijwilligers op naam gebracht en gelabeld. De vrijwilligers hebben daarbij alle aanwezige bomen op kaart ingetekend, voorzien van een label, de GPS coördinaten vastgelegd en gefotografeerd.

2.3 Motivatie van vrijwilligers

De motivatie van vrijwilligers om historisch onderzoek te doen naar een gebied varieert. Veel vrijwilligers zetten zich in omdat ze zich betrokken voelen bij een gebied of de directe woonomgeving of omdat ze interesse hebben in een specifiek onderwerp. Ook het zoeken van een nuttige en plezierige tijdsbesteding of het opdoen van sociale contacten is een belangrijke motivatie. Daarnaast willen veel vrijwilligers graag nieuwe kennis en ervaringen opdoen. Het vrijwilligerswerk kan bijdragen aan de persoonlijke groei en ontwikkeling van iemand.

De meeste vrijwilligers in het Engelandersholtproject meldden zich omdat men graag meer kennis wilde opdoen over de geschiedenis van het gebied of omdat men meer wil leren over geschiedenis van bos- en natuurgebieden in algemene zin. Opvallend in het project was dat een aantal IVN natuurgidsen zich meldde als vrijwilliger omdat men de kennis over natuurwaarden van het gebied graag wilde aanvullen met kennis over de geschiedenis van het gebied, zodat men dit kon gebruiken bij IVN-excursies. Bij de aanmelding is niet gevraagd naar de exacte motivatie van de vrijwilligers. Wel is er na afloop gevraagd wat het project de vrijwilligers heeft opgeleverd. Dit wordt in hoofdstuk 6 behandeld.

2.4 Trends

Uit de literatuurstudie en de gesprekken met ervaringsdeskundigen komt ook naar voren dat vrijwilligerswerk aan verandering onderhevig is. Er wordt een aantal belangrijke trends gesignaleerd:

- De trouwe vrijwilliger die jarenlang wekelijks komt, wordt schaarser. Er zijn steeds meer projectvrijwilligers, mensen die wel vrijwilligerswerk willen doen, maar zich niet voor jaren willen vastleggen. Zij willen in een duidelijk afgebakende tijdsduur aan een project werken. Dit zijn vaak ook mensen die specifieke kennis of vaardigheid hebben en in korte tijd veel werk kunnen verzetten.
- Doordat vrijwilligers zich meer en meer voor korte periodes aan organisaties binden, is het belangrijk om structureel te werken aan het binnenhalen van nieuwe vrijwilligers.
- Vrijwilligers willen meer afgebakende taken met tastbare resultaten.
- De meeste vrijwilligers die geïnteresseerd zijn in cultuurhistorie zijn vooralsnog oudere (gepensioneerde) mannen. Echter, langzaam komen er steeds meer jonge mensen en vrouwen die vrijwilligerswerk willen doen op het gebied van cultuurhistorie. Net-afgestudeerden proberen bijvoorbeeld via vrijwilligerswerk relevante werkervaring op te doen.
- Vrijwilligersgroepen gaan steeds meer zelfstandig werken, waarbij de werkzaamheden in grote mate door de vrijwilligers zelf worden gecoördineerd.
- Vrijwilligers willen steeds meer meedenken en meebeslissen over de werkzaamheden, processen en het eindresultaat.
- Vrijwilligers zijn bewuster bezig met wat zij uit het vrijwilligerswerk willen halen. ‘*Wat levert het mij op?*’.
- Vanuit de overheid worden er steeds hogere eisen gesteld t.a.v. veiligheid van vrijwilligers (Arbo, BHV, brandveiligheid, ...)

3 Werving en kennismaking

3.1 Werven van vrijwilligers

Belangrijke kanalen voor het werven van nieuwe vrijwilligers zijn:

- Via bestaande vrijwilligers;
- Via lokale (historische) verenigingen, heemkundeverenigingen, IVN, archeologische werkgroepen of andere vrijwilligersorganisaties;

Een handige ingang voor het vinden van lokale of regionale vrijwilligers op het gebied van archeologie is de Vereniging van Vrijwilligers in de Archeologie (AWN) (www.awn-archeologie.nl). De AWN heeft 24 afdelingen verspreid over Nederland. Ook zijn er diverse provinciale archeologische verenigingen, provinciale erfgoedhuizen en erfgoedsteunpunten (www.netwerksteunpunten.nl) die wellicht kunnen helpen bij het vinden van vrijwilligers. Tot slot is er de vereniging De Detector Amateur (www.detectoramateur.nl), waarin veel amateurs zijn verenigd die graag met een metaaldetector er op uit trekken. Dit kan een ingang zijn voor het vinden van lokale in geschiedenis en archeologie geïnteresseerde vrijwilligers.

- Via de vrijwilligerscentrale, de afdeling sociale zaken van de gemeente of de lokale welzijnsstichting;
- Via maatschappelijke stages;
- Via lokale media (lokaal of regionaal dagblad, radio, websites);
- Via stands op lokale markten of bij andere bijeenkomsten.

Het is goed om te realiseren dat mensen graag persoonlijk worden gevraagd voor vrijwilligerswerk. Dus naast werving via bovenstaande kanalen is persoonlijk contact zeer effectief.

Niet alle wervingsacties leiden tot resultaat

In het Engelderholtproject zijn op verschillende manieren vrijwilligers geworven:

- Tijdens het overleg van het Erfgoedplatform Apeldoorn op 24-09-2014, een overlegorgaan van verenigingen uit Apeldoorn die zich met erfgoed bezighouden, is er een korte presentatie gehouden over het project. Daarbij is een oproep gedaan aan de aanwezige verenigingen.
 - Naar aanleiding hiervan meldde de Archeologische Werkgroep Apeldoorn, dat zij graag met hun leden veldwerk (en in beperkte mate bureaustudie) wilden doen. Het totaal aantal AWA leden dat zich uiteindelijk heeft aangemeld was 19. In de praktijk waren er 10 tot 12 leden die echt actief waren met veldwerk en archiefstudie.
 - Tevens heeft IVN Afdeling Apeldoorn de oproep uitgezet onder haar leden. Dit leverde 9 vrijwilligers op die interesse hadden. Na de eerste verkennende gesprekken, haakten 3 mensen weer af door tijdgebrek. De overige 6 IVN-leden bleven gedurende het gehele project zeer actief.
- Door het Geldersch Landschap & Kasteelen zijn via de Geldristen vrijwilligers geworven die onderzoek deden naar het Herenhul. Via de eigen kanalen werd contact gelegd met het Sint Thomasgilde voor het onderzoek naar de Klaarbank.
- Via e-mail en telefonisch contact is het project onder de aandacht gebracht van een aantal historische verenigingen in Apeldoorn, Beekbergen en Ugchelen. Dit heeft echter geen vrijwilligers opgeleverd.
- Er zijn oproepen verstuurd naar lokale media. Dit heeft geleid tot oproepen op enkele websites en artikelen in De Stentor (11-11-2014), Apeldoorns Stadsblad (12-11-2014), Stedendriehoek (12-11-2014) en De Zuidkrant (18-11-2014). Daarnaast is er op 10-11-2014 een kort telefonisch interview gegeven op RTV Apeldoorn (radioprogramma Matinee). Ook is er op 22-11-2014 een kort telefonisch interview gegeven op RTV Apeldoorn (radioprogramma De Ochtendsessie). De oproepen in de media hebben uiteindelijk 9 reacties opgeleverd, waaronder 3 aanmeldingen als vrijwilliger. De overige reacties bestonden uit het aanleveren van info over het gebied.

- Er is een oproep geplaatst op de website van Probos. Via deze website hebben zich 3 vrijwilligers gemeld. Een ervan is een oud-medewerker van het Geldersch Landschap & Kasteelen en momenteel lid van Stichting tot Behoud van de Veluwe Sprengen en Beken. De twee andere vrijwilligers zijn deeltijdstudenten bos- en natuurbeheer bij Hogeschool Van Hall Larenstein.

Bij de werving is het van belang om te zorgen voor een heldere omschrijving van de taken en werkzaamheden waarvoor vrijwilligers worden geworven. Geef ook duidelijk aan of het gaat om een tijdelijke (projectmatige) klus of een structurele inzet. Wees duidelijk over de planning. De ervaringen in het Engelderholtproject tonen aan dat een duidelijke einddatum door veel vrijwilligers belangrijk wordt gevonden.

Probeer daarnaast zoveel mogelijk projecten en afgebakende taken aan te bieden, aangezien mensen daar behoefte aan hebben. Nieuwe vrijwilligers, die geen duidelijke taken krijgen, houden het doorgaans niet lang uit bij een organisatie. Laat echter ook voldoende ruimte voor eigen invulling van een onderzoek. Sommige vrijwilligers hebben een duidelijk beeld van het onderwerp dat zij graag willen uitzoeken of het type werkzaamheden dat zij willen uitoefenen. Laat in de werving echter ook voldoende ruimte voor eigen ideeën van vrijwilligers. Probeer uit te stralen ‘wat kunnen we voor elkaar betekenen?’. In het Engelderholtproject had een aantal vrijwilligers bij aanmelding al goed voor ogen wat hij of zij wilde onderzoeken. Een deel had nog geen concreet idee. Daarom is bij aanvang van het project een lijst gemaakt met potentiële onderwerpen en nog uit te diepen bronnen. Deze lijst diende niet alleen om de vrijwilligers een idee te geven van mogelijke onderwerpen en werkzaamheden, maar werd gedurende het project ook gebruikt om overzicht te houden wie waar mee bezig was. De ervaring leert dat hoe concreter het onderwerp of de vraag is, hoe sneller iets wordt opgepakt. Het is bovendien goed om meteen vanaf het begin het onderzoeksgebied en het onderwerp van studie helder te begrenzen. Wanneer er teveel open wordt gelaten of de grenzen te vaag zijn, dan zien veel vrijwilligers door de bomen het bos niet meer.

Welke onderwerpen en bronnen zijn er?

Historisch onderzoek naar bos- en natuurgebieden omvat een zeer breed spectrum aan onderwerpen die kunnen worden uitgediept. Een (niet uitputtende) lijst van mogelijke onderwerpen is:

- Bezitsgeschiedenis (Wie was er eigenaar en wanneer?)
- Landgebruiksgeschiedenis (Welke vormen van landgebruik kwamen waar voor en wanneer?)
- Beheergeschiedenis (Hoe is het gebied vroeger beheerd, welke beheermethoden werden toegepast?)
- Historische elementen (Welke historische relictten komen er in het veld voor en wat is hun oorsprong?)
- Toponiemen (Welke historische veldnamen en plaatsaanduidingen komen er voor en wat betekenen ze?)
- Historische gebeurtenissen (Welke historische gebeurtenissen hebben er plaatsgevonden?)

Historisch onderzoek in bos- en natuurgebieden bestaat grofweg uit twee soorten werkzaamheden: veldinventarisatie en bureaustudie. Onder veldinventarisatie valt het opsporen en op naam brengen van historische elementen (wallen, kuilen, wegen, watergangen, lanen, greppels, heuvels, bouwwerken etc.). De veldinventarisatie kan ook bestaan uit het in kaart brengen van oud-bos-indicatoren (oudbosplanten) of het doen van bodemonderzoek of archeologisch onderzoek.

Voor de bureaustudie zijn diverse bronnen beschikbaar, die al naar gelang de interesse en ervaring van de vrijwilliger kunnen worden bestudeerd dan wel geraadpleegd:

- boeken en rapporten
- (lokale) deskundigen
- historische (topgrafische) kaarten
- bosstatistieken
- veldnamen (toponiemen)

- beheerplannen en opstandsleggers
- jaarverslagen
- Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN)
- historische houtteelt- en bosbouwhandboeken
- archieven
- luchtfoto's
- historische kranten
- historische tijdschriften
- historische wandelgidsen
- oral history
- foto's en prentbriefkaarten
- schilderijen, prenten en tekeningen
- audiovisueel erfgoed

In de praktijkgids 'Bosgeschiedenis en erfgoed. Handreikingen voor (veld)onderzoek' (Jansen e.a., 2012, Stichting Probos) wordt beschreven hoe deze bronnen kunnen worden gebruikt voor historisch onderzoek in bos- en natuurgebieden.

Bij het werven van vrijwilligers is het bovendien belangrijk om duidelijk aan te geven wat je de vrijwilliger te bieden hebt, bijvoorbeeld:

- *werken aan de bescherming van lokaal erfgoed;*
- *ontdekken van de gebiedsgeschiedenis;*
- *afwisselende tijdsbesteding;*
- *doorbrengen van tijd in het bos of natuurgebieden;*
- *werken met een diverse groep mensen;*
- *nieuwe kennis en vaardigheden opdoen;*

Stel bij de werving niet de organisatie centraal, maar de taken die de organisatie voor de vrijwilliger in de aanbieding heeft! Ook is het handig om zo concreet mogelijk aan te geven wat er van de vrijwilliger wordt verwacht aan inhoudelijke inbreng, werktijden, inzet etc.. Het is soms handig om een kort aanmeldformulier te maken waarop de potentiële vrijwilliger zijn interesses kan aangeven en eventueel voor het vrijwilligerswerk relevante ervaringen (opleidingen, cursussen, werkervaring of ander vrijwilligerswerk) kan vermelden. Op het aanmeldformulier kunnen tevens enkele praktische zaken worden ingevuld, zoals:

- (1) contactgegevens;
- (2) beschikbaarheid: aantal dagen of uren in de week waarop hij/zij inzetbaar is, momenten in de week (avonden, werkdagen, weekenden) waarop hij/zij inzetbaar is;
- (3) beschikking over eigen vervoer, rijbewijs, ...

3.2 Kennismaken en vastleggen afspraken

Wanneer potentiële vrijwilligers zich melden, dan is het aan te bevelen om een kort persoonlijk kennismakingsgesprek te hebben met de vrijwilliger. Dit gesprek is bedoeld om enerzijds vanuit de organisatie toe te lichten wat er van de vrijwilliger verwacht wordt en wat men de vrijwilliger te bieden heeft. Anderzijds dient dit gesprek ook om te horen wat de wensen en ideeën van de potentiële vrijwilliger zijn over het vrijwilligerswerk. Afhankelijk van de beschikbare tijd en het aantal potentiële vrijwilligers dat zich meldt, kan het eerste kennismakingsgesprek telefonisch worden gevoerd of op kantoor van de organisatie. Wanneer zich een zeer grote groep potentiële vrijwilligers meldt, dan kan de eerste kennismaking ook beperkt blijven tot een e-mail of brief waarin de potentiële vrijwilligers worden uitgenodigd voor een eerste gezamenlijke kennismakingsbijeenkomst, waarbij men als groep wordt voorgelicht over het vrijwilligerswerk. Voordeel van een persoonlijk kennismakingsgesprek is dat de potentiële vrijwilliger zich direct welkom en gewaardeerd voelt. Bovendien kunnen in een persoonlijk gesprek snel een hoop vragen worden

beantwoord. In het Engelandersholtproject is vanwege het grote aantal vrijwilligers ervoor gekozen om in plaats van individuele gesprekken een kennismakingsbijeenkomst in Apeldoorn te organiseren. Aangezien een deel van de vrijwilligers overdag werkt, vond deze bijeenkomst 's avonds plaats.

Maak bij de kennismaking ook duidelijk wat de vrijwilliger kan verwachten aan (onkosten)vergoeding, verzekeringen, materialen, faciliteiten, scholing, begeleiding etc. Het is soms verstandig om na een eerste (kennismakings)gesprek met een vrijwilliger enkele dagen bedenktijd te nemen, zodat beide partijen rustig kunnen nagaan of ze deze verbintenis wel willen aangaan. Spreek eventueel ook een proeftijd af, waarbij na een evaluatiegesprek kan worden bepaald of de verbintenis tussen de organisatie en de vrijwilliger wordt voortgezet. Biedt eventueel de mogelijkheid om als 'snuffelvrijwilliger' aan de slag te gaan, waarbij iemand een paar weken of maanden aan een aantal onderwerpen/onderzoek kan snuffelen voordat hij een eigen afgebakende taak krijgt.

Voorkom tot slot dat vrijwilligers te lang zoekende zijn naar hun rol en plek in de organisatie. Formuleer de taken van de vrijwilliger en de opdracht zo concreet mogelijk en geef ook aan wat er met de resultaten van het vrijwilligerswerk gaat gebeuren.

Hoe fijn het ook is dat mensen zich vrijwillig inzetten, de organisatie blijft een werkgever die bepaalt aan welke eisen iemand moet voldoen. Houdt daarbij wel in het achterhoofd dat een vrijwilliger (in tegenstelling tot betaalde krachten) altijd 'nee' kan zeggen tegen een bepaalde klus of taak.

Verzekeringen

Tijdens het uitvoeren van vrijwilligerswerk kan een vrijwilliger onbedoeld schade aan zaken van derden of letsel aan personen veroorzaken. Hiervoor kan de vrijwilliger zelf of de organisatie waar de vrijwilliger het vrijwilligerswerk voor doet wettelijk aansprakelijk voor worden gesteld. Het is daarom aan te raden om als organisatie een WA-verzekering en een ongevalverzekering af te sluiten voor vrijwilligers. Dit is niet nodig als de gemeente een vrijwilligersverzekering heeft afgesloten. Dit is veelal een collectieve verzekering waarbinnen alle vrijwilligers in de gemeente automatisch zijn verzekerd. De vrijwilligersverzekering omvat doorgaans een aansprakelijkheidsverzekering en een ongevalverzekering. Soms is er ook een rechtsbijstandsverzekering aan gekoppeld. De dekking van de verzekering verschilt per gemeente. Het is daarom raadzaam goed na te gaan wat de gemeentelijke vrijwilligersverzekering dekt en welke vrijwilligers verzekerd zijn (inwoners uit de gemeente of ook anderen). Informatie over vrijwilligersverzekeringen is onder andere te vinden op de website van de VNG (www.vng.nl). In bijlage 2 is als voorbeeld het dekkingsoverzicht van de VNG vrijwilligerspolis opgenomen.

Voorbeeld: vrijwilligersverzekering gemeente Apeldoorn

De gemeente Apeldoorn heeft een vrijwilligersverzekering bij VNG Verzekeringen/Centraal Beheer Achmea (VNG Vrijwilligerspolis). Onder deze verzekering vallen alle vrijwilligers, voor zover zij woonachtig zijn in de gemeente Apeldoorn. De verzekering geldt dus ook voor alle vrijwilligers actief in het Engelandersholtproject afkomstig uit Apeldoorn. Vrijwilligers uit een andere gemeente zijn in principe verzekerd via de polis in de woongemeente.

Vrijwilligers zijn verzekerd voor:

- ongevallen en schade/verlies persoonlijke eigendommen
- aansprakelijkheid
- rechtsbijstand
- verkeersaansprakelijkheid

Voor deze verzekering maakt het aantal uren vrijwilligerswerk niet uit. Men hoeft niet van tevoren aan de gemeente of verzekering aan te geven dat men vrijwilligerswerk gaat doen.

Zorgplicht organisatie

Werkgevers zijn verplicht om er op toe te zien dat er geen onveilige situaties ontstaan bij de uitvoering van werkzaamheden. Een werkgever (organisatie) heeft een zorgplicht voor zijn betaalde én vrijwillige medewerkers. De zorgplicht houdt in dat veiligheidsrisico's moeten zijn geïnventariseerd en via procedures en instructies zijn afgedekt.

Voor met name veldwerk is het belangrijk om vrijwilligers goed voor te lichten over het voorkomen van tekenbeten en de risico's van de ziekte van Lyme. De vrijwilligers die deelnamen aan de veldinventarisaties in het Engelandersholt hadden hier bij aanvang vragen over. Er zijn daarom tekenantgetjes en folders over lyme uitgedeeld bij de eerste veldinventarisatie.

Op de website van de VBNE (www.vbne.nl) zijn diverse handreikingen en publicaties te vinden over veilig en gezond werken in bos en natuur. Een algemene inleiding wordt gegeven in de brochure 'Veiligheid en verantwoordelijkheid bij vrijwilligerswerk' (Bosschap, 2013).

Vrijwilligersovereenkomst

Leg de afspraken tussen de organisatie en de vrijwilliger schriftelijk vast in een vrijwilligersovereenkomst of een brief, zodat beide partijen elkaar daar op kunnen aanspreken. Doe dit ook voor mensen die maar voor een klein aantal uren actief zijn of een beperkte taak uitvoeren. Hiermee wordt voorkomen dat vrijwilligers 'zoek raken' in de organisatie.

Voor het Engelandersholtproject is een eenvoudige vrijwilligersovereenkomst gemaakt waarin de duur van het vrijwilligerswerk staat aangegeven en afspraken over onkosten, verzekeringen etc. Deze vrijwilligersovereenkomst is opgenomen in bijlage 3. Deze bijlage bevat tevens een voorbeeld van een uitgebreidere overeenkomst die door Natuurmonumenten wordt gehanteerd. De gegevens van de vrijwilligers werden tevens vastgelegd in een excelbestand. Daarin staan de NAW-gegevens, de interesses, de beschikbaarheid (door de week, weekenden, avond,) en eventuele aantekeningen over de vrijwilliger.

Er kan worden overwogen om aan de overeenkomst een foto van de vrijwilliger toe te voegen. Bij grote groepen vrijwilligers kan het handig zijn om zo alle namen en gezichten te onderscheiden.

Maak in een vrijwilligersovereenkomst ook duidelijke afspraken over het intellectueel eigendom van de onderzoeksresultaten. Geef vooraf aan waar je ze voor wilt gebruiken en hoe ze eventueel zullen worden gepubliceerd.

4 Begeleiden en behouden

4.1 Coördineren en afstemmen werkzaamheden

Een goede coördinatie en afstemming van de werkzaamheden is van groot belang in een vrijwilligersproject, zeker bij grotere groepen vrijwilligers.

Vrijwilligerscoördinator

Bij vrijwilligersgroepen van 5 personen of meer is het raadzaam om te zorgen voor één aanspreekpunt of coördinator die de ‘dagelijkse’ aansturing van de vrijwilligers op zich neemt. Dit kan een betaalde vrijwilligerscoördinator zijn, maar bijvoorbeeld ook een zogenaamde kernvrijwilliger. Een voorbeeld van een taakomschrijving voor een vrijwilligerscoördinator is opgenomen in bijlage 4.

Een van de geïnterviewde ervaringsdeskundigen gaf aan dat wanneer een groep vrijwilligers meer dan één vergadertafel in beslag neemt, er meer structuur (coördinator, aanspreekpunt etc) in de vrijwilligersorganisatie nodig is om het voor de onderzoeker of terreinbeheerder behapbaar te houden (Spek, pers. med.).

In het Engelandersholtproject heeft Probos de rol van coördinator op zich genomen, waarbij Probos zorgde voor de communicatie tussen de vrijwilligers en de terreinbeheerders.

Daarnaast hield Probos het overzicht op alle deelonderzoeken en bewaakte de voortgang. Probos was bovendien aanspreekpunt voor de vrijwilligers voor praktische vragen (bijvoorbeeld over de werking van Dropbox en het inscannen van documenten) en inhoudelijke vragen (bijvoorbeeld: welke deskundigen kan ik het beste raadplegen, wat zijn handige vindplaatsen van archieven, hoe kan ik aan een bepaalde publicatie komen, is deze informatie waardevol of niet, ben ik op de goede weg?).

De veldinventarisaties werden gecoördineerd door een van de vrijwilligers van de Archeologische Werkgroep Apeldoorn (AWA). Deze vrijwilliger zorgde voor de voorbereiding van het veldwerk, de bundeling van de veldwerkresultaten en communicatie over de planning. Dit scheelde Probos veel tijd. In hoofdstuk 6 wordt nader ingegaan op de tijdsbesteding. Onder het kopje Veldinventarisaties wordt nader ingegaan op de veldinventarisaties.

Kennis en ontdekkingen delen

Het is van groot belang om vrijwilligers te stimuleren om hun kennis en ontdekkingen te delen. Hiermee wordt voorkomen dat twee vrijwilligers ongemerkt hetzelfde onderzoek doen. Zeker bij grote groepen vrijwilligers bestaat dit gevaar. Ook kunnen vrijwilligers elkaar hierdoor ondersteunen in het onderzoek. Wanneer vrijwilligers van elkaar weten waar ze mee bezig zijn, delen ze ook sneller informatie en bronnen met elkaar. In het Engelandersholt is een eenvoudige lijst aangemaakt met daarop een overzicht van alle vrijwilligers met hun contactgegevens en het onderwerp waar men zich mee bezig hield. Deze lijst werd bijgehouden door de vrijwilligerscoördinator en werd gedeeld via de mail en de ‘cloud’ (zie Faciliteiten en materialen).

Door het delen van ontdekkingen kunnen vrijwilligers ook hun enthousiasme overbrengen op andere vrijwilligers. Een periodiek vrijwilligersoverleg, een netwerkbijeenkomst of een Historisch Café zijn prima middelen om kennis en ervaringen te delen. Gebruik deze

bijeenkomsten ook om het proces te bespreken, feedback te ontvangen op de werkwijze etc. In het Engelandersholtproject werd elke 6 weken op dinsdagavond in Apeldoorn een bijeenkomst gehouden van 20.00 tot 22.00 uur. Op deze bijeenkomst werd meestal een kort rondje gemaakt waarbij iedereen vertelde waarmee hij of zij bezig was. Daarnaast werd de verdere planning besproken en werden afspraken gemaakt voor het veldwerk. Vaak was dit ook het moment om de vorige veldinventarisatie te evalueren. Deze bijeenkomsten werden gemiddeld door de helft van de vrijwilligers bezocht. Voor de vrijwilligerscoördinator was dit bovendien een goede en efficiënte wijze om een groot deel van de vrijwilligers te spreken en om de voortgang te bewaken. Deze bijeenkomsten waren meestal informeel en gezellig van aard.

Andere handige communicatiemiddelen om info en ervaringen tussen de vrijwilligers te delen tussen zijn een nieuwsbrief, een blogsite of Facebook. Voor het Engelandersholtproject is een Facebookgroep aangemaakt om afspraken te plannen en ervaringen te delen. De groep werd met name gebruikt om veldinventarisaties en bijeenkomsten aan te kondigen. Aangezien niet alle vrijwilligers lid zijn geworden van de Facebookgroep, werden aankondigen ook via mail rondgestuurd.

Tijdens een van de eerste bijeenkomsten is afgesproken om een eenvoudige nieuwsbrief uit te geven om vorderingen te delen en mensen te enthousiasmeren. Een van de vrijwilligers heeft de coördinatie en redactie van de nieuwsbrief op zich genomen. In totaal zijn er in het project drie nieuwsbrieven verschenen die werden verspreid onder de vrijwilligers, de terreinbeheerders en de financiers. De reacties op de nieuwsbrieven waren erg positief. Het enthousiasme van de vrijwilligers was goed af te lezen uit de stukken. Een van de nieuwsbrieven is opgenomen in bijlage 5.

Sommige vrijwilligers hebben de neiging om hun onderzoeksresultaten voor zichzelf te houden. De ervaring leert dat vrijwilligers die worden uitgenodigd om op bijeenkomsten een presentatie te geven over hun onderzoeksresultaten sneller geneigd zijn om informatie te delen. Het kan ook helpen om vrijwilligers te stimuleren om over hun onderzoeksresultaten te publiceren in nieuwsbrieven of periodieken van de eigen organisatie.

Veldinventarisaties

Voorafgaand aan het veldwerk is het van belang dat de vrijwilligers helder afstemmen met de beheerder hoe ze te werk gaan en in welke vorm de gegevens worden vastgelegd en aangeleverd. Enerzijds moet de gekozen methode werkbaar zijn voor de vrijwilligers. Anderzijds moet de beheerder de opgeleverde informatie gemakkelijk kunnen integreren in zijn bestaande beheersysteem. Dit betekent dat inventarisatieresultaten bij voorkeur zo moeten worden opgeleverd dat ze door een beheerder eenvoudig kunnen worden gekopieerd of opgenomen in een database. Het is daarom aan te bevelen om gegevens vast te leggen in Excel of Word en niet in pdf. Voorafgaand aan de veldinventarisatie dient daarom een format te worden gemaakt van een inventarisatieformulier of resultatentabel, die met de beheerder wordt besproken. Een aantal geïnterviewde ervaringsdeskundigen geeft er de voorkeur aan om zelf de resultaten van veldinventarisaties in GIS in te voeren. Dit zorgt voor een extra controle op de gegevens voordat ze definitief in een GIS-database worden opgenomen. Het zorgt er ook voor dat de gegevens in de juiste terminologie worden opgenomen in de database. De vrijwilligers leveren in dat geval inventarisatiegegevens op papier aan. Dit zorgt voor een 'paper trail', die tevens kan worden gebruikt om bij twijfel resultaten in het veld te controleren.

In het Engelandersholtproject is er door Probos een beknopte handleiding gemaakt met aandachtspunten en tips voor de veldinventarisatie en instructies voor het vastleggen van

resultaten in het veld en achter het bureau. Deze handleiding is opgenomen in bijlage 6. De handleiding is gebaseerd op een handleiding van het Geldersch Landschap & Kasteelen. Om te zorgen dat er een uniforme nomenclatuur wordt gebruikt bij het inventariseren van elementen is de ‘Standaardindeling Cultuurhistorische Elementen’, die door Probos is ontwikkeld uitgedeeld aan de vrijwilligers. Deze indeling is te vinden op <http://boshistorie.nl/elementen.html>. Daarnaast is een standaard inventarisatieformulier gemaakt waarop de vrijwilligers per element alle relevante informatie konden noteren. Dit standaardformulier is opgenomen in bijlage 7. Ter inspiratie kregen de vrijwilligers per elementtype een overzicht van relevante karakteristieken die in het veld kunnen worden genoteerd. Het overzicht ‘Karakteristieken elementen’ is opgenomen in bijlage 8. De vrijwilligers is gevraagd om de elementen te voorzien van unieke nummers (codes) en deze op kaart in te tekenen. Daarnaast is een eenvoudige exceldatabase opgezet waarin de vrijwilligers per element de karakteristieken en andere relevante gegevens konden noteren. De aangereikte formats en overzichten bleken in de praktijk goed te werken en zijn goed gebruikt door de vrijwilligers. Voor de veldinventarisatie zijn er topografische kaarten van hoge resolutie gedownload van <http://www.opentopo.nl>. Daarnaast is door de gemeente kaartmateriaal beschikbaar gesteld waarop alle kadastrale percelen staan. Deze kaarten zijn door hun detailniveau en witte ondergrond zeer geschikt voor het intekenen van elementen tijdens veldinventarisaties.

Smartphones en Tablets

In het Engelderholtproject is er grotendeels met papieren kaarten geïnventariseerd. Enkele vrijwilligers legden de elementen in het veld ook vast met hun smartphone. In toenemende mate worden smartphones en tablets gebruikt voor het inventariseren van cultuurhistorische elementen. Landschapsbeheer Gelderland werkt bijvoorbeeld bij het Meetnet Kleine Landschappelijke Elementen (MKLE) vanaf 2015 met apps voor smartphones en tablets waarmee vrijwilligers in het veld landschapselementen kunnen inventariseren.

De vrijwilligers hadden afgesproken om zoveel mogelijk in groepsverband te inventariseren. Vanaf zaterdag 15 november 2014 is er ongeveer elke drie weken op zaterdagmiddag in groepsverband geïnventariseerd. In totaal zijn er 11 gezamenlijke inventarisatiedagen geweest. Daarnaast hebben enkele vrijwilligers tussentijds korte individuele veldinventarisaties uitgevoerd. Door een van de vrijwilligers is een kaart gemaakt waarop het gebied op basis van kilometerhokken is onderverdeeld in secties. Dit maakte het makkelijker voor de vrijwilligers om af te stemmen waar men ging inventariseren en welke gebieden al waren gedaan.

Zoals vermeld was de coördinatie van het veldwerk in handen van één van de vrijwilligers. Deze zorgde voor de planning, het uitnodigen van alle vrijwilligers, de voorbereiding en het centraal verwerken van alle resultaten. Voorafgaand aan de inventarisatiedag werd door de veldwerkcoördinator de kaart van het gebied rondgestuurd samen met een uitsnede van de AHN2 en een overzicht met de al bekende elementen uit rapporten, Archis etc. Tijdens de inventarisatiedagen verdeelde hij de taken. Na afloop verzamelde hij alle resultaten. Per element werden de gegevens in Word vastgelegd op het inventarisatieformulier. Daarbij werden de coördinaten, kenmerken, enkele foto's, fragmenten van oude kaarten etc. aan het formulier toegevoegd. Elk gevonden element kreeg zo zijn eigen rapportje. Een voorbeeld is te vinden in bijlage 9. De elementen werden bovendien beschreven in de exceldatabase. Tot slot maakte de veldwerkcoördinator na elke inventarisatiedag nog een dagrapport met een overzicht van het geïnventariseerde gebied en een samenvatting van de vondsten. Al deze bestanden werden opgeslagen in de gezamenlijke werkmap het project in de cloud. Per inventarisatiedag waren steeds circa 15 personen aanwezig. Per keer is er ongeveer 25 ha geïnventariseerd. In totaal is er circa 250 hectare terrein geïnventariseerd waarop 116 verschillende elementen zijn gevonden en beschreven. De inventarisatiedagen waren niet alleen nuttig, maar werden ook als gezellig en leerzaam ervaren.

Ervaringen met inventariseren

Op zaterdag 15 november 2014 werd er voor het eerst in groepsverband geïnventariseerd. Hierbij ging een groep van 15 personen het veld in. Hierbij bleek dat een papieren instructie voor veel mensen niet voldoende is. Men wil graag een instructie/uitleg in het veld over hoe je inventariseert, hoe je elementen herkent, welke kenmerken je noteert en hoe je zaken vastlegt. Probos en de coördinator van de Archeologische Werkgroep hebben tijdens deze eerste velddag uitleg gegeven. Tijdens de veldinventarisatie bleek dat men ook graag in koppels werkt.

Tijdens de veldinventarisatie op 17 januari 2015 bleek dat inventariseren in groepsverband niet altijd eenvoudig is. Aanvankelijk liep de groep van 16 personen gedisciplineerd op een raai naast elkaar door het gebied. Echter, omdat niet iedereen voldoende geïnstrueerd was over de manier van inventariseren (wat noteer je en hoe?) en bovendien niet iedereen beschikte over kaartmateriaal en formulieren, liep een aantal vrijwilligers wat verloren rond. Als snel ontstonden er groepjes rondom de vrijwilligers die als deskundig werden gezien. Bij een vondst van een bijzonder element klonterde iedereen bovendien samen om de vondst te bekijken. Daarna waaierden de vrijwilligers uit over het terrein of bleven ze in groepen rondlopen. Het systematisch vlaktegwijs inventariseren viel hierdoor deels in het water. De conclusie was dan ook dat een heldere instructie voorafgaand aan de inventarisatie erg belangrijk is, zodat iedereen weet wat het doel is, hoe er wordt geïnventariseerd en wie wat doet (wie schrijft, wie fotografeert etc.).

Op 7 februari 2015 werd geïnventariseerd door een groep van 18 personen. Hierbij is de groep opgedeeld in 3 groepen van zes personen. Bij de indeling van de groepen is er voor gezorgd dat in elke groep iemand zat met een fotocamera, iemand met een kaart en inventarisatieformulier, iemand met een guts of grondboor, iemand met verstand van bomen en een archeoloog. Door vooraf de groepen goed in te delen en een duidelijke taakverdeling af te spreken, werd er efficiënter geïnventariseerd en had iedereen een taak. De drie groepen hebben op ongeveer 50 meter afstand van elkaar het veld doorzocht.

4.2 Communiceren

Goede communicatie is cruciaal bij het werken met vrijwilligers. Enerzijds om te zorgen dat de vrijwilligers hun werkzaamheden goed uitvoeren, maar anderzijds ook om te zorgen dat vrijwilligers behouden blijven voor de organisatie.

Ten eerste is het van belang dat de vrijwilligers een heldere taak- of werkinstructie krijgen, zodat men weet wat er verwacht wordt. De ervaring leert dat geschreven instructies vaak niet of slecht worden gelezen. Vaak werkt het beter om mondeling instructies over te brengen. Formuleer zo concreet mogelijk de onderzoeksvragen en geef ook aan welke informatie er al binnen de organisatie beschikbaar is. Niets is zo teleurstellend voor een vrijwilliger om na een paar weken onderzoek erachter te komen dat bijvoorbeeld de gevonden rapporten al bij de beheerder in de kast staan.

Stel realistische deadlines voor het afronden van taken en opleveren van (deel)resultaten. De ervaring leert dat de meeste vrijwilligers het prettig vinden om toe te werken naar een concrete einddatum.

Daarnaast is het belangrijk dat de persoon of organisatie waarvoor vrijwilligers werkzaamheden verrichten gemakkelijk bereikbaar is. Zorg er daarom voor dat de vrijwilligerscoördinator eenvoudig benaderbaar is en goed telefonisch of per mail bereikbaar is.

Zorg er ook voor dat de vrijwilligerscoördinator voldoende tijd neemt voor de vrijwilligers of in ieder geval de rust kan uitstralen die nodig is om naar mensen te luisteren op elk moment.

Verder is het van belang om de communicatiemiddelen af te stemmen op de vrijwilligers. Een deel communiceert graag en gemakkelijk via mail, terwijl anderen liever telefonisch contact hebben. Bij mail is het van belang om ze zo kort mogelijk te houden en bij voorkeur één

onderwerp per mail te behandelen. Zet bovendien het belangrijkste onderwerp (bijvoorbeeld de datum van de bijeenkomst) bovenaan de mail. In het Engelandersholtproject had een klein deel ook behoefte aan een of meerdere persoonlijke gesprekken op kantoor. Dit kost weliswaar meer tijd, maar wordt erg door de vrijwilligers gewaardeerd en kan ook nodig zijn om hen op weg te helpen met hun onderzoek.

Houd er bij het maken van afspraken of bij telefonisch contact rekening mee dat vrijwilligers vaak op andere momenten en tijden werken dan professionals. Soms zijn vrijwilligers alleen in de avond of weekenden bereikbaar.

Beperk de communicatie niet alleen tot individueel contact via gesprekken, mail of telefoon, maar laat als vrijwilligerscoördinator of beheerder ook regelmatig je neus zien bij bijeenkomsten van vrijwilligers of bij veldinventarisaties. Hierdoor wordt de vertrouwensband en de binding met de vrijwilligers groter. In het Engelandersholtproject werd ook expliciet door de vrijwilligers gemeld dat ze het fijn vonden als de coördinator, beheerder of één van de financiers bij een overleg of veldwerkdag aanwezig was. Dit werd ervaren als waardering voor hun werkzaamheden.

Om vrijwilligers te behouden voor de organisatie is het belangrijk dat ze zich gewaardeerd voelen door ze met respect te behandelen en te laten zien dat er belang wordt gehecht aan de door hen uitgevoerde werkzaamheden. Behandel vrijwilligers in de omgang en communicatie zoveel mogelijk als (onbetaalde) medewerkers, zodat ze het gevoel hebben er bij te horen.

Belangrijke tips hierbij zijn:

- Zorg voor een adequate en snelle reactie op vragen en verzoeken. Dit valt in de praktijk niet altijd mee. In het Engelandersholtproject kwamen er soms tientallen mailtjes per week binnen van de vrijwilligers. Deze mailtjes werden zoveel mogelijk binnen enkele dagen tot maximaal een week beantwoord. Dit werd erg gewaardeerd door de vrijwilligers.
- Bied waar nodig een luisterend oor voor vrijwilligers en help met oplossingen voor knelpunten en conflicten. Wanneer een vrijwilliger vastloopt in zijn onderzoek, kunnen tips voor bronnen of contactpersonen binnen of buiten de organisaties hem vaak eenvoudig weer op weg helpen. Ook bij onderlinge conflicten tussen vrijwilligers is het belangrijk dat de vrijwilligerscoördinator of beheerder tijdig ingrijpt en waar nodig bemiddelt. Ook in het Engelandersholtproject bleek dat bij conflicten of strubbelingen vaak naar de vrijwilligerscoördinator wordt gekeken voor een oplossing. Aangezien deze ook een meer neutrale positie bekleedt wordt de oplossing vaak ook sneller geaccepteerd door de vrijwilligers.
Heb voldoende oog voor vrijwilligers die de groep of het proces frustreren. Waak ook voor een 'ons-kent-ons' cultuur onder de bestaande vrijwilligers. Dit kan nieuwe vrijwilligers afschrikken.
- Ga op een professionele manier om met de door de vrijwilligers aangeleverde resultaten en producten. Geef waar nodig ook opbouwende kritiek zonder al te betuttelend over te komen. Vrijwilligers willen graag van hun 'opdrachtgever' (de beheerder of de vrijwilligerscoördinator) horen of ze hun werkzaamheden goed doen. Ze voelen zich meer serieus genomen als daarbij ook wordt geuit wat er eventueel beter kan. Stel kwaliteitseisen aan de taken die een vrijwilliger uitvoert en de producten die een vrijwilliger oplevert. Spreek vrijwilligers hier ook op aan. Zo laat een organisatie zien dat men de vrijwilliger en zijn taken serieus neemt!
- Richt de aandacht niet alleen op de inhoudelijke kant van het vrijwilligerswerk, maar heb ook oog voor de sociale kant. Informeer bijvoorbeeld, indien daar aanleiding voor is, ook naar het privéleven (kinderen, gezondheid, vakanties etc.).
- Probeer zoveel mogelijk een goede vertrouwensband te kweken tussen de vrijwilliger en de organisatie.
- Zorg er voor dat mensen niet te veel hooi op hun vork nemen als vrijwilliger of vastlopen in hun werk. Organiseer bijvoorbeeld voortgangsgesprekken of functioneringsgesprekken

waarbij niet alleen de vrijwilliger wordt beoordeeld, maar ook de eigen organisatie of de vrijwilligerscoördinator worden beoordeeld.

- Heb regelmatig contact met de vrijwilligers om te voorkomen dat ze los komen te staan van de organisatie waarvoor ze vrijwilligerswerk doen. Als een vrijwilliger te lang geen contact heeft met de organisatie bestaat het gevaar dat de vrijwilliger steeds meer zijn eigen gang gaat en werkt aan onderzoek dat niet (meer) aansluit op de behoefte en wensen van de organisatie. Dit is niet alleen zonde van het werk van de vrijwilliger, maar kan ook wrijving en frustratie opleveren.
- Kom gemaakte afspraken na of communiceer tijdig als iets niet lukt.
- Zorg voor een snelle betaling van declaraties.

Let er tot slot op dat taal, beleving en motivatie voor vrijwilligers vaak anders zijn dan voor professionals. Pas ook op voor termen als ‘amateurhistoricus’. Dit kan onbedoeld denigrerend overkomen.

4.3 Faciliteiten en materialen

Voor het uitvoeren van historisch onderzoek in bos en natuur is het van belang dat de vrijwilligers beschikken over voldoende faciliteiten en materialen. Dit kan variëren van werkplekken tot kaartmateriaal. De materialen die in het Engelderholtproject zijn gebruikt voor de veldinventarisaties zijn grotendeels al genoemd.

Voor het uitvoeren van bureaustudies zijn over het algemeen weinig faciliteiten en materialen nodig. De meeste vrijwilligers beschikken zelf over een computer met internet, telefoon en vervoer. Voor het uitvoeren van een bureaustudie is het wel van belang om de kosten die een vrijwilliger bij bijvoorbeeld archiefbezoek of het interviewen van mensen maakt te vergoeden. Denk hierbij aan reiskosten, kopieerkosten en telefoonkosten.

Bij de start van het Engelderholtproject hebben de vrijwilligers twee boekjes ontvangen:

- Historische boselementen; Geschiedenis, herkenning en beheer (Jansen & Van Benthem, 2005)
- Bosgeschiedenis en erfgoed; handreikingen voor (veld)onderzoek (Jansen e.a., 2012).

Deze boekjes waren bedoeld als praktische handreiking bij het doen van (veld)onderzoek. Daarnaast is bij aanvang van het project door Probos, de terreinbeheerders en de gemeente Apeldoorn een set met beschikbare basisinformatie (rapporten, kaarten etc.) van het gebied bijeen gebracht, zodat de vrijwilligers over een set startliteratuur beschikten.

Delen en opslaan van bestanden

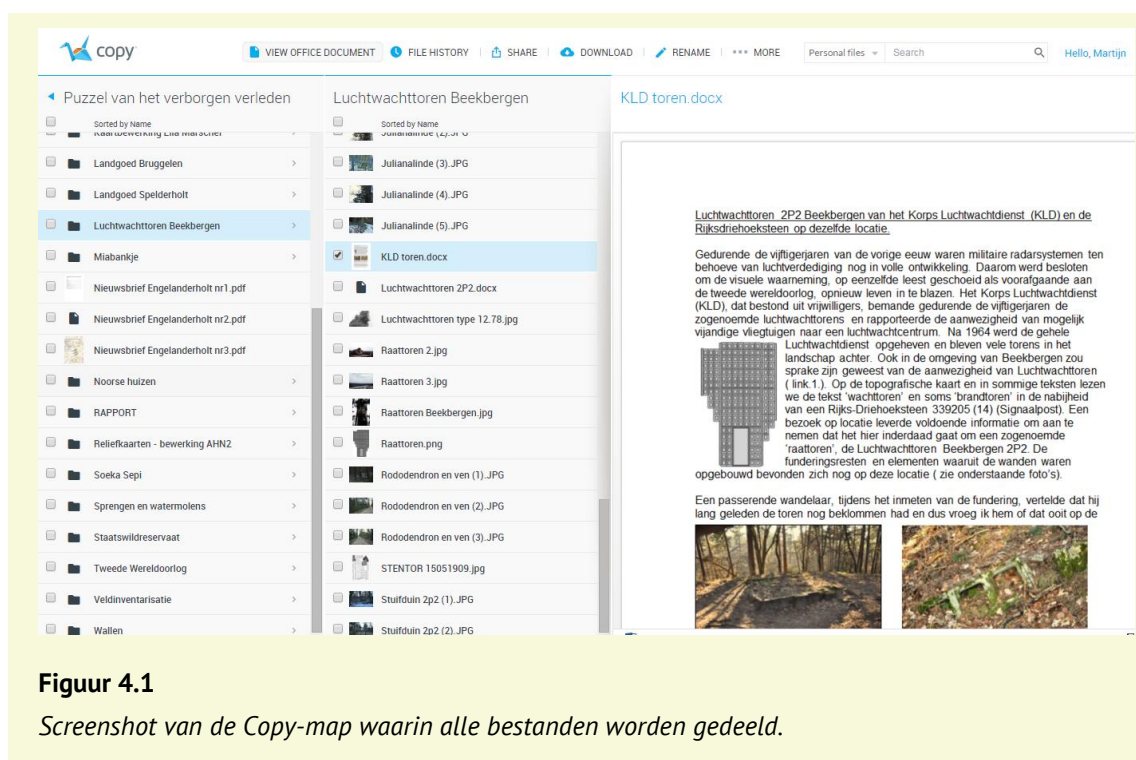
Wanneer er met meerdere vrijwilligers aan een onderzoek wordt gewerkt is het handig om bestanden (documenten en afbeeldingen) zoveel mogelijk met elkaar te delen. Om te voorkomen dat mailboxen onnodig worden belast met grote hoeveelheden data en bestanden, is het handig om gebruik te maken van een centrale opslagruimte waar meerdere mensen toegang toe hebben. Hiervoor kan een ftp-server worden ingericht. Het nadeel hiervan is dat er veelal moet worden betaald voor de gebruikte ruimte (geheugen) en het aantal gebruikers dat toegang heeft tot de server, waardoor de kosten snel kunnen oplopen. Er zijn diverse gratis online systemen beschikbaar, waarmee data centraal (al dan niet in de ‘cloud’) kunnen worden opgeslagen. Het bekendste voorbeeld is Dropbox.

In het Engelderholtproject is bij de start een Dropboxmap aangemaakt, waarbij aan alle vrijwilligers toegang is verleend tot deze map. De Dropbox is gebruikt om archiefbestanden, publicaties, foto’s, verslagen van veldinventarisaties, kaarten etc. met elkaar te delen. Zo kon

iedereen makkelijk zien welke informatie er al was verzameld en kon ieder nieuwe info toevoegen aan deze centrale map. Elke gebruiker krijgt in Dropbox een basis opslagruimte van 2 Gigabyte (GB). Echter, na drie maanden bleken de verzamelde bestanden al meer dan 2 GB opslagruimte in beslag te nemen. Dit kwam onder andere door de grote hoeveelheid foto's van de veldinventarisaties en de kaarten van de AHN2. De opslagcapaciteit van de Dropbox kan alleen worden vergroot door ervoor te betalen.³

Vervolgens is er een alternatief gevonden: Copy.⁴ Dit is een vergelijkbaar systeem als Dropbox, maar dan met 15 GB gratis opslagcapaciteit.⁵

De Copy-map bevatte diverse mapjes gerangschikt op onderwerp waarin archiefstukken, verslagen, rapporten, artikelen, foto's, kaarten, veldwerkresultaten etc. werden opgeslagen. Copy bleek erg gebruiksvriendelijk en overzichtelijk. Een groot deel van de vrijwilligers maakte tijdens het project gebruik van dit systeem. Elke week werden meerdere bestanden aan Copy toegevoegd of geactualiseerd. Echter, niet iedereen kon overweg met Copy (of Dropbox). Een klein aantal vrijwilligers maakte geen gebruik van Copy. Met name het aanmaken van een account, het installeren van de software en het synchroniseren van bestanden bleek voor een aantal mensen lastig. In de praktijk stuurden zij hun documenten naar de vrijwilligerscoördinator die de documenten in de Copy-map opsloeg.

Figuur 4.1

Screenshot van de Copy-map waarin alle bestanden worden gedeeld.

³ Elke gebruiker krijgt een basis opslagruimte van 2 GB. De beheerder van de Dropbox -map krijgt doorgaans meer opslagruimte, omdat hij voor elke nieuwe gebruiker die hij toegang verleent en Dropbox installeert op zijn computer 0,5 GB extra opslagruimte kreeg. De meeste vrijwilligers hadden echter een basis opslag van 2GB, waardoor ze hun dropboxmap niet meer konden synchroniseren met de Dropboxmap van het project.

⁴ Andere gevonden alternatieven zijn: Google Drive (5 GB gratis opslagcapaciteit), Apple iCloud (5 GB gratis opslagcapaciteit), Microsoft Skydrive (7 GB gratis opslagcapaciteit) en Vembu (10 GB gratis opslagcapaciteit).

⁵ Met ingang van 1 mei 2016 houdt Copy op te bestaan.

Vergunning veldinventarisatie

Voor veldinventarisaties is het van belang dat vrijwilligers van de paden mogen afwijken, zodat ook objecten die niet vanaf het pad zichtbaar zijn, kunnen worden gevonden. Terreinbeheerders zijn over het algemeen terughoudend in het toestaan van het betreden van bos- of natuurgebieden buiten de paden. Hiervoor is veelal een aparte vergunning nodig van de terreineigenaar of beheerder. Het is belangrijk dat vrijwilligers deze vergunning op zak hebben om op verzoek te tonen aan de boswachter (BOA) of recreanten. Niet alleen terreineigenaren vinden dit belangrijk. Ook de vrijwilligers zelf geven aan dat ze graag een papieren vergunning op zak hebben als bewijsmiddel.

Om te voorkomen dat er veel vergunningen op naam van individuele vrijwilligers moeten worden uitgeschreven, kan het handig zijn om de vergunning op naam van een vrijwilligersgroep of de coördinator van de groep te zetten. Wanneer de vergunning op naam van de coördinator wordt gezet, betekent dit dat de coördinator ook steeds bij het veldwerk aanwezig moet zijn.

Met name in perioden dat er veel recreanten in een gebied zijn (weekenden) moet men terughoudend zijn met het van de paden afwijken, omdat dit mensen op ideeën kan brengen. Veel vrijwilligers zullen echter met name in de weekenden tijd hebben voor veldwerk. Dit betekent dat zij zich bewust moeten zijn van hun positie en daarom niet onnodig dwars door het bos moeten struinen. Het is handig als zij middels een (klembord, meetlintje etc.) duidelijk maken dat ze met onderzoek bezig zijn en niet zomaar door het bos lopen. Vrijwilligers kunnen ook herkenbaar worden gemaakt door middel van een pet, jas of trui waarop het logo van de terreinbeheerder staat.

In het broedseizoen (15 maart t/m 15 juli) kan veldinventarisatie verstorend werken op flora en fauna. Bijvoorbeeld wanneer een grotere groep mensen buiten de paden het gebied betreedt. Een deel van de terreinbeheerders is daarom terughoudend met het verlenen van toestemming voor veldinventarisaties in het broedseizoen. Onder voorwaarden is het soms toch mogelijk om ook in het broedseizoen een bos- of natuurgebied buiten de paden te betreden voor veldinventarisaties. Voorbeelden hiervan zijn:

- Wanneer de inventariseerders door bosopstanden lopen, mag er niet langer dan 10 minuten op één plek worden stilgestaan om verstoring van broedvogels te voorkomen.
- Wanneer inventariseerders in de buurt van verkeerswegen komen, moeten ze altijd starten vanaf de verkeerswegen en vervolgens van de wegen aflopen, zodat drachtige beesten (zwijnen, reeën etc) niet naar de weg toe rennen als ze worden opgeschrikt.
- Inventariseerders mogen niet graven in een gebied i.v.m. het voorkomen van bijzondere plantensoorten.

4.4 Rapportage resultaten

Het is raadzaam om al in een vroegtijdig stadium met de vrijwilligers af te spreken wanneer en hoe de onderzoeksresultaten dienen te worden gerapporteerd. Heldere afspraken over deadlines zorgt er voor dat vrijwilligers met hun onderzoek doelgericht naar een einddatum kunnen toewerken en niet eindeloos blijven zoeken. In het Engelandersholtproject gaven veel vrijwilligers aan het prettig te vinden om een deadline te hebben, zodat ze wisten wanneer ze een punt achter hun onderzoek konden zetten.

Over de wijze van rapporteren zijn er grofweg drie opties:

A) Elke vrijwilliger rapporteert apart de resultaten van zijn onderzoek en kiest daarbij zelf de vorm waarin hij wil rapporteren.

B) De vrijwilligers maken samen een eindrapport waarin alle deelonderzoeken worden samengevoegd en dragen zelf zorg voor de (eind)redactie en uitgave van hun rapport.

C) De onderzoeksresultaten van de vrijwilligers worden gebundeld in een rapport of een andere publicatie (wandelgids, publieksboekje etc). die wordt uitgegeven door de organisatie waar zij het onderzoek voor doen. In dit geval verzorgt de organisatie (al dan niet samen met de vrijwilligers) de (eind)redactie.

Optie A en B zijn voor de terreinbeheerder en/of vrijwilligerscoördinator relatief eenvoudig. Het is wel verstandig om een kleine kwaliteitscontrole uit te voeren op de juistheid van de verzamelde informatie, voordat deze verder in of buiten de organisatie wordt verspreid. Deze kwaliteitscontrole kan worden gedaan door de vrijwilligerscoördinator, de kernvrijwilliger of een professional binnen de organisatie.

Optie B vergt extra werk voor de vrijwilligers en de nodige afstemming tussen de vrijwilligers onderling. Het werkt het beste om één of twee vrijwilligers te vragen om als redacteur van het rapport op te treden.

Optie C zal door veel vrijwilligers als een grote erkenning van hun werkzaamheden worden gezien, maar brengt ook veel extra werk voor zowel de vrijwilligers als de organisatie met zich mee.

In het Engelderholt project is gaandeweg voor de laatste optie gekozen. Bij het lezen van de eerste onderzoeksresultaten bleken deze zo veelzijdig en interessant, dat het idee ontstond om de resultaten te bundelen in een rapport in de reeks archeologische rapportages van de gemeente Apeldoorn (de SAGA-reeks). Dit idee werd door vrijwel alle betrokkenen met groot enthousiasme ontvangen. Temeer, omdat de resultaten zo ook voor een groter publiek beschikbaar werden.

Enkele maanden voor de deadline is er tijdens een gezamenlijke bijeenkomst van de vrijwilligers een inhoudsopgave van het eindrapport gemaakt en zijn er auteurs benoemd voor de hoofdstukken. Ook is er een driekoppige redactie, bestaande uit vrijwilligers met ervaring met redigeren van teksten, gevormd.

In de praktijk bleek het een hele klus om het manuscript tijdig klaar te hebben. Ten eerste kostte het veel moeite om alle auteurs tijdig hun stukken te laten aanleveren. De deadline is dan ook meerdere malen verlegd. Ten tweede werd goed duidelijk dat niet iedereen evenveel ervaring had met het schrijven van teksten, het hanteren van bronvermeldingen en het vragen van toestemming voor het gebruik van afbeeldingen. Het kostte de driekoppige redactie en deels ook de vrijwilligerscoördinator zeer veel tijd om alle teksten te redigeren, onduidelijkheden over rechten van afbeeldingen op te lossen en bronvermeldingen te controleren. Ook moest er soms aanzienlijk in teksten worden geschrapt en gewijzigd om ze in lijn met de rest van het rapport te krijgen. Dit leverde soms ook de nodige frustratie bij zowel auteurs als redactie op, die gelukkig in de meeste gevallen snel weer werd opgelost. Ook moest er aanvullende financiering voor de druk en vormgeving van het rapport worden geregeld bij lokale en landelijke fondsen. Tot slot is er door de gemeente Apeldoorn, de uitgever van de SAGA-reeks, nog een laatste redactieslag gedaan en is de lay-out uitbesteed aan een professionele vormgever.

Het eindrapport verschijnt in april 2016 en is een mooi resultaat waar de vrijwilligers, maar ook alle betrokken organisaties bij het Engelderholtproject zeer tevreden over zijn. Het is echter voor toekomstige projecten aan te raden om vooraf goed na te denken of een dergelijk professioneel uitgegeven rapport wel haalbaar is. Als er voor een professioneel rapport wordt gekozen, dan dienen in ieder geval de volgende zaken vooraf goed te worden geregeld:

- Maak vooraf helder aan alle auteurs aan welke regels/normen zij moeten voldoen voor bronvermelding, rechten van afbeeldingen etc.
- Maak vooraf duidelijk wat het tijdpad is voor het aanleveren van teksten, het redactiewerk, de vormgeving en het drukken en maak heldere afspraken over deadlines.

- Maak duidelijke afspraken over bij wie welke verantwoordelijkheid ligt (auteurs, redactie etc) en wie welke beslissingen kan nemen t.a.v. de redactie.
- Begeleid onervaren auteurs. Vraag al in een vroeg stadium om voorbeeldteksten, zodat er op tijd kan worden bijgestuurd.

4.5 Beëindigen

Wanneer de samenwerking tussen een organisatie en de vrijwilliger niet werkt, dan dient daarover te worden gecommuniceerd. In goed overleg kan worden gezocht naar verbetermogelijkheden. In het uiterste geval moet de samenwerking worden beëindigd. Aandachtspunten en tips bij het beëindigen van de samenwerking met een vrijwilliger zijn:

- Gebruik de vrijwilligersovereenkomst als kapstok om te praten over de wederzijdse verwachtingen en verplichtingen. Het is verstandig om in de vrijwilligersovereenkomst een opzegtermijn op te nemen.
- Ook een oud-vrijwilliger kan nog steeds fungeren als een ambassadeur voor de organisatie of het project. Het is daarom belangrijk dat iemand met een zo goed mogelijk gevoel weggaat.
- Wanneer een samenwerking wordt beëindigd, is het verstandig om aandacht te schenken aan een zorgvuldige overdracht van taken. De vertrekkende vrijwilligers zal zich hierdoor extra gewaardeerd voelen.
- Ga ook na wat de organisatie nog voor de vrijwilliger kan betekenen bijvoorbeeld door middel van een referentie of getuigschrift.
- Ga eventueel een exit-gesprek aan met de vrijwilliger. Doe dit bij voorkeur enige tijd na het beëindigen van de samenwerking. Enerzijds voelt de vrijwilliger zich hierdoor serieus genomen. Anderzijds kan de oud-vrijwilliger je veel leren over de eigen organisatie.

In het Engelandersholtproject zijn uiteindelijk twee vrijwilligers voortijdig gestopt. Een vrijwilliger stopte al kort na zijn aanmelding, omdat hij toch onvoldoende tijd vond voor deelname aan het project. Een vrijwilliger stopte na wat langere tijd, omdat hij geen geschikt onderwerp had kunnen vinden en hij het gevoel had dat hij onvoldoende kennis had om een nuttige bijdrage te kunnen leveren aan het project.

5 Belonen

Vrijwilligers ontvangen weliswaar geen salaris, maar het is wel belangrijk om vrijwilligers te belonen voor de werkzaamheden die zij verrichten. Hiermee wordt de waardering voor het werk geuit en wordt de vrijwilliger (extra) gemotiveerd om de werkzaamheden te blijven uitvoeren. De beloning van vrijwilligers kan bestaan uit een (onkosten)vergoeding of een beloning in natura. De hoogte van een (onkosten)vergoeding die vrijwilligers kunnen ontvangen is wettelijk vastgesteld (zie kader vrijwilligersvergoedingen). Wanneer vrijwilligers zijn verenigd in een stichting of vereniging, kan er ook een geldelijke bijdrage worden gedoneerd aan deze stichting of vereniging.

Vrijwilligersvergoedingen

Er zijn twee manieren waarop organisaties onkosten aan vrijwilligers kunnen vergoeden, namelijk op basis van:

- 1) werkelijk gemaakte en aangetoonde kosten
- 2) een vast bedrag voor kosten die niet aangetoond hoeven te worden, de zogenaamde forfaitaire vergoeding

1. Vergoeding werkelijk gemaakte kosten

Alle gemaakte en aangetoonde kosten die met het vrijwilligerswerk te maken hebben, kunnen worden vergoed. Over deze vergoeding is men geen belasting verschuldigd. Dit betekent echter wel dat alle kosten aantoonbaar moeten zijn door middel van bewijsstukken, bonnetjes en declaraties. Onkosten die met vrijwilligerswerk te maken hebben zijn onder meer vergoedingen voor gemaakte reiskosten, de kosten van papier, postzegels en dergelijke. Als een vrijwilliger voor het vrijwilligerswerk reist met zijn eigen auto, dan mag de organisatie een kilometervergoeding geven. Deze vergoeding mag kostendekkend zijn. Dit betekent dat de vergoeding gekoppeld mag zijn aan de gemiddelde kosten per kilometer van de auto van de vrijwilliger. De kilometervergoeding mag dus meer bedragen dan de grens van € 0,19 per kilometer die voor werknemers in loondienst geldt.

2. Een vast bedrag voor kosten die niet aangetoond hoeven te worden

Om de administratieve lasten te beperken en rompslomp met bijvoorbeeld bonnetjes te voorkomen, kunnen organisaties er ook voor kiezen om vrijwilligers een vast bedrag te geven als tegemoetkoming in de kosten. Voor deze vorm van vergoeding heeft de Belastingdienst een maximum vastgesteld van €150,- per maand tot €1500,- per jaar. De vrijwilligers hoeven niet te bewijzen dat er kosten zijn gemaakt. Daarbij gelden de volgende aanvullende regels: Wanneer de vergoeding is gekoppeld aan de ureninzet voor vrijwilligers dan geldt voor vrijwilligers van 23 jaar of ouder een maximumvergoeding van €4,50 per uur. Voor vrijwilligers jonger dan 23 jaar is de vergoeding maximaal €2,50 per uur. Over deze bedragen hoeft de organisatie (werkgever) geen loonheffingen of premieheffingen af te dragen. De vrijwilliger dient deze inkomsten echter wel op te geven aan de belastingdienst.

Let op: wanneer vrijwilligers een vaste (uren)vergoeding krijgen en daarnaast ook nog onkosten declareren (zoals reiskosten etc), dan geldt de regel dat het totaal niet hoger mag zijn dan € 150,- per maand en €1500,- per jaar, anders valt de vergoeding niet meer binnen de vrijstelling van de belastingdienst.

Vrijwilliger volgens de Belastingdienst

De Belastingdienst beschouwt iemand als vrijwilliger als hij of zij voldoet aan de volgende voorwaarden:

- 1) Een vrijwilliger is iemand die werkzaamheden verricht voor:
 - een organisatie die niet is onderworpen aan vennootschapsbelasting of daarvan is vrijgesteld;
 - een sportvereniging of sportstichting;
 - een Algemeen nut beogende instelling (ANBI)
- 2) Een vrijwilliger is niet in dienst bij de organisatie, sportvereniging of sportstichting.
- 3) Een vrijwilliger doet de werkzaamheden niet voor zijn/haar beroep.
- 4) De vergoeding die de vrijwilliger voor het werk krijgt, is een vrijwilligersvergoeding. Dat wil zeggen dat

de vergoeding zo laag is dat deze niet in verhouding staat tot de omvang en het tijdsbeslag van het werk.

Bron:

Belastingtelefoon. Geraadpleegd 4 februari 2015

Website Belastingdienst. Geraadpleegd 4 februari 2015 via www.belastingdienst.nl.

Website Vrijwilligerswerk. Geraadpleegd 4 februari 2015 via www.vrijwilligerswerk.nl.

Een beloning in natura kan bestaan uit:

- Persoonlijke aandacht en uiten van waardering. De waardering kan ook worden omgezet in een getuigschrift, certificaat, oorkonde of vrijwilligerspenning. Sommige vrijwilligers hechten sterk aan certificering van de door hun opgedane kennis en vaardigheden, omdat ze daar erkenning uit halen of het kunnen gebruiken als opstap naar een betaalde baan of een andere functie.
- Scholing/training.
- Het beschikbaar stellen van informatie of het toegang verlenen tot informatie (uit bijvoorbeeld databases of bibliotheken) die normaal niet of moeilijk toegankelijk is voor derden. In het Engelandproject kregen vrijwilligers bijvoorbeeld makkelijker toegang tot de archieven van het Geldersch Landschap & Kasteelen. Daarnaast kregen de vrijwilligers de beschikking over bewerkingen van de AHN2 (zie kader).
- Ook vergunningen voor veldwerk, waarbij vrijwilligers toegang hebben tot het terrein buiten de paden of terreindelen die normaal niet toegankelijk zijn, worden ervaren als een beloning. Dit is in het Engelandproject een aantal malen expliciet benoemd door vrijwilligers dat ze het als een beloning ervaren dat ze mogen rondstruinen in terreinen waar ze normaal nooit mogen komen.
- Werkruimte of vergaderruimte met benodigde faciliteiten, zoals telefoon, internet etc
- Faciliteiten of materialen voor (veld)onderzoek, zoals:
 - Publicaties (rapporten, boeken, veldgidsen)
 - Meetinstrumenten (GPS), klembord, ...
 - Kleding (bijvoorbeeld jas of pet met het logo van de organisatie)

In het Engelandproject heeft een groot deel van de vrijwilligers windjacks met het logo en de kleuren van Geldersch Landschap & Kasteelen ontvangen. De windjacks zijn niet alleen een beloning voor de vrijwilligers, maar helpen ook om de vrijwilligers in het veld herkenbaar te maken.
- Privileges: uitnodigingen voor (besloten) evenementen van de organisatie, een speciale jaarlijkse vrijwilligersdag, lidmaatschap van de organisatie, kortingen op producten of diensten van de organisatie, het verzorgen van lezingen voor de vrijwilligersgroep, etc.
- Professionele ondersteuning bij een aantal specialistische onderwerpen, zoals in het Engelandproject het inventariseren van de bomen in het 'Arboretum Bruggelen', waarbij de vrijwilligers zijn ondersteund door bomendeskundige Leo Goudzwaard.
- Een andere vorm van in natura belonen is door vrijwilligers een tastbaar resultaat van het door hun uitgevoerde werk te geven. Dit kan in de vorm van een publicatie, website met verzamelde gegevens, een infopaneel of cultuurhistorische wandelroute. Bied vrijwilligers ook de kans om zelf te publiceren over het onderzoek op de website, in het verenigingsblad of via een ander medium. Ook het herstel of restaureren van bepaalde cultuurhistorische objecten die door de vrijwilligers zijn ontdekt in het veld of in archieven kan voor vrijwilligers een mooie kroon op hun werk zijn.
- Zorg ook dat de vrijwilligers binnen de organisatie zichtbaar zijn door hen bijvoorbeeld op de website, in een nieuwsbrief, via een smoelenboek of op fotobord op kantoor te presenteren.
- Over het algemeen is echter de beste beloning de erkenning voor de inbreng van vrijwilligers door hen te regelmatig te raadplegen, adviezen serieus te nemen en hun activiteiten te ondersteunen. Zorg dat de vrijwilligers credits krijgen voor het uitgevoerde

werk bij zowel communicatie binnen de eigen organisatie als communicatie naar buiten toe. Zorg er bijvoorbeeld voor dat bij publicaties de vrijwilliger de juiste credits krijgt door hem te vermelden in het dankwoord of als co-auteur.

AHN2 bewerkingen

Het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) is de digitale hoogtekaart van Nederland. De hoogtegegevens voor het AHN worden verzameld vanuit vliegtuigen door middel van laseraltimetrie (ook wel laserhoogtemeting of lidar genoemd), een techniek waarbij met een laserstraal het aardoppervlak wordt afgetast. Hiermee wordt een zeer gedetailleerd beeld van de maaiveldhoogte gekregen. Tussen 2007 en 2012 zijn de gegevens voor het AHN2 verzameld. Deze zijn een stuk nauwkeuriger dan de eerste metingen en bevatten één meetpunt per vierkante meter waarbij de hoogte tot 5 centimeter nauwkeurig is bepaald. Het AHN was oorspronkelijk met name bedoeld voor waterbeheer, maar wordt in toenemende mate gebruikt voor (bos)historisch onderzoek. Op het AHN zijn namelijk zeer kleine hoogteverschillen in het landschap zichtbaar. Op deze manier kunnen met het oog moeilijk zichtbare elementen of patronen van elementen worden opgespoord. Zo hebben bijvoorbeeld onderzoekers aan de hand van kleine, met het AHN zichtbaar gemaakte hoogteverschillen, in het Speulder- en Sprielderbos Celtic fields opgespoord die voor het blote oog niet opvielen.

Op de AHN-beelden zijn niet alleen subtiele hoogteverschillen te herkennen. Door bewerkingen kunnen bepaalde hoogteverschillen op het AHN zelfs extra worden benadrukt. Michiel van Willigen van het bedrijf Vriens Archeo Flex heeft van het Engelandersholt een bewerking van de AHN2-data gemaakt. Deze bewerking is een zogenaamde Hillshade-bewerking, waarbij vanuit verschillende richtingen belichting over het kaartbeeld wordt geworpen waardoor hoogteverschillen beter zichtbaar worden.

In het Engelandersholtproject werden de AHN2-beelden door de vrijwilligers gebruikt bij het veldwerk om karrensporen, ijzerkuilen, loopgraven en geschutopstellingen uit de Tweede Wereldoorlog en andere relictten op te sporen. Dit maakte het veldwerk niet alleen makkelijker, maar zorgde er ook voor dat elementen werden ontdekt die anders wellicht niet ontdekt waren, omdat ze met het blote oog nauwelijks zichtbaar waren.

6 Wat levert de inzet van vrijwilligers op en wat kost het?

Vrijwilligerswerk kost niet alleen de vrijwilligers tijd, maar vergt ook tijdsinzet van de organisatie waarvoor het vrijwilligerswerk wordt uitgevoerd. Daarnaast levert vrijwilligerswerk ook wat op. In deze paragraaf wordt kort ingegaan op de ervaringen uit het Engelandersholtproject. Wat heeft het project opgeleverd en hoeveel tijd heeft dit gekost?

6.1 Resultaten

De eerste werving van vrijwilligers in het Engelandersholtproject is gestart in augustus 2014. Vanaf oktober/november 2014 zijn de eerste vrijwilligers aan de slag gegaan. In januari 2015 waren er ruim 30 vrijwilligers bezig met deelonderzoeken naar de geschiedenis van het Engelandersholt en het in kaart brengen van cultuurhistorische resten in het veld. Een jaar later, in november 2015, is het onderzoek door de vrijwilligers afgerond en lag er een conceptrapport van 17 hoofdstukken en ruim 200 pagina's (en evenzoveel afbeeldingen), waarin uiteenlopende onderdelen van de geschiedenis van het Engelandersholt worden behandeld, zoals archeologie, bosontwikkeling in kaarten, marken, landgoed Bruggelen, Spelderholt en het Leesten, het Herenhul en rechtspraak in het Engelandersholt, de Klaarbank, watermolens en sprengen, de Tweede Wereldoorlog, historische reisbeschrijvingen, krantenartikelen en de veldinventarisatieresultaten.⁶ Daarnaast is er een digitale map samengesteld met ruim 7 Gigabyte aan bestanden, waaronder archiefstukken, historische kaarten, foto's, ansichtkaarten en publicaties over het gebied, die in de loop van het project zijn verzameld. Daarnaast is er in totaal ruim 250 hectare terrein geïnventariseerd waarop 116 cultuurhistorische elementen zijn gevonden en beschreven. Dit betekent dat van deze terreindelen een nagenoeg vlakdekkende inventarisatie voorhanden is van cultuurhistorische objecten.

Een ander belangrijk resultaat is dat de betrokkenheid van de vrijwilligers bij het gebied (Engelandersholt) door hun onderzoek sterk is vergroot. Veel van de vrijwilligers kende het gebied en zijn geschiedenis al redelijk goed. Maar door nog dieper in de geschiedenis te duiken, voelden de vrijwilligers zich nog meer verbonden met het gebied en de terreinbeherende instanties die het gebied beheren.

Wat heeft het de vrijwilligers opgeleverd?

Aan het einde van het Engelandersholtproject is aan de deelnemende vrijwilligers een korte enquête verstuurd om vast te leggen hoe zij het project hebben ervaren. Van de 36 aangeschreven vrijwilligers hebben 13 vrijwilligers de enquête ingevuld. Een van de vragen ging in op wat het project de vrijwilliger heeft opgeleverd. In de onderstaande grafiek worden de antwoorden samengevat. Iedereen noemt de opgebouwde kennis over (de geschiedenis van) het Engelandersholt als belangrijkste resultaat. Daarna wordt de nuttige/leuke

⁶ Het eindrapport "Het verborgen verleden van het Engelandersholt" wordt momenteel nog geredigeerd, gelay-out en gedrukt en verschijnt in april 2016.

tijdsbesteding en de sociale contacten door veel mensen als belangrijk persoonlijk resultaat genoemd.

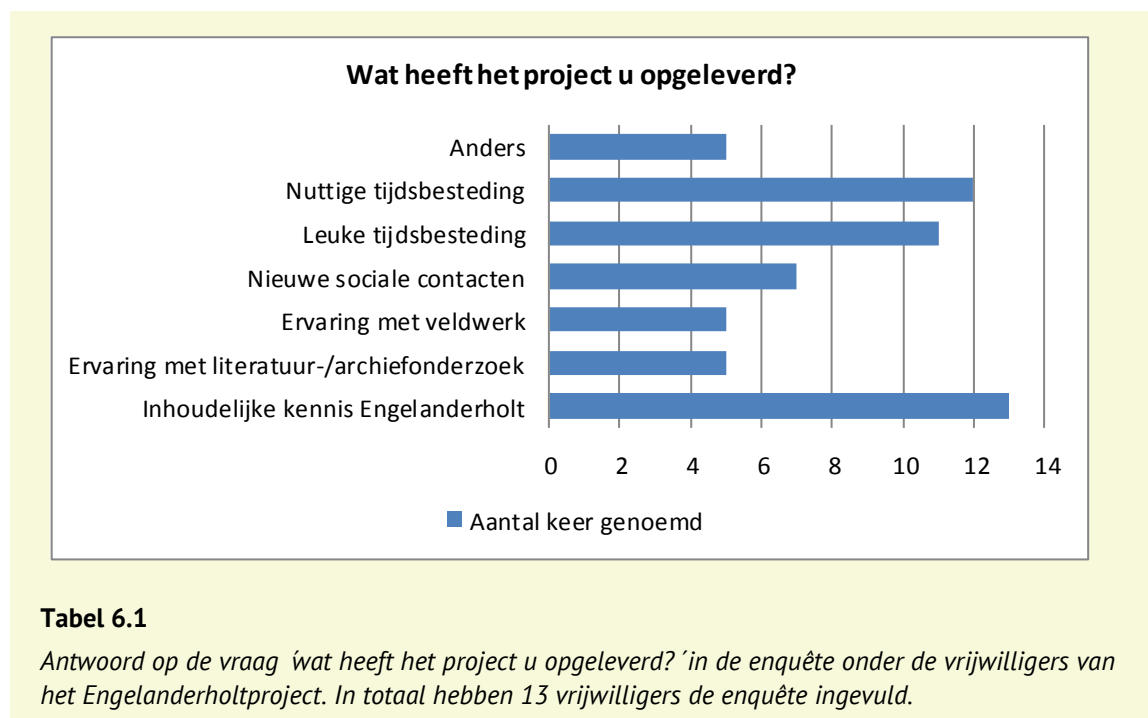
Als overige persoonlijke resultaten worden onder meer genoemd:

“Een langgekoesterde wens om de bewonersgeschiedenis van Bruggelen een keer goed uit te zoeken kreeg door dit project een stevige duw.”

“Ben lid geworden van de Archeologische Werkgroep Apeldoorn en ben opnieuw bezig mijn kennis te vergroten door deelname aan veldonderzoek in Loenen en Voorst.”

“Ervaring in veldwerk als bioloog had ik in ruime mate, met archeologen op stap gaf een extra dimensie!”

“Heerlijk buiten in de natuur aan het werk in gebieden waar je vaak normaal niet mag komen”

6.2 Tijdsbesteding

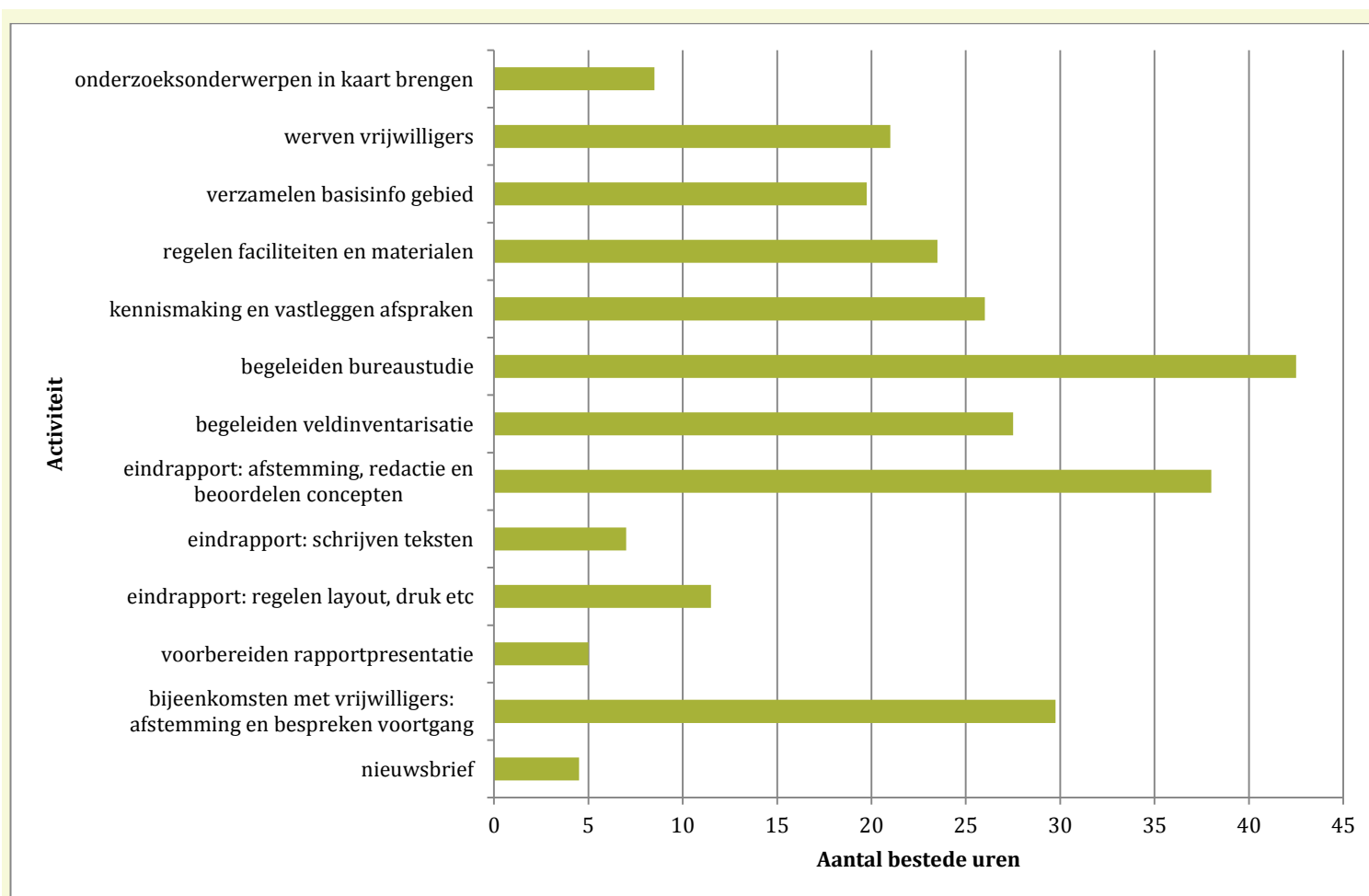
In de periode augustus 2014 t/m november 2015 heeft de vrijwilligerscoördinator van Probos zich bezig gehouden met het werven van vrijwilligers, de kennismaking en het vastleggen van de afspraken, het coördineren van de diverse werkzaamheden, het regelen van faciliteiten, de begeleiding van vrijwilligers bij de bureaustudie en de veldinventarisatie en het ondersteunen van de vrijwilligers bij de eindrapportage. In tabel 6.2 wordt een overzicht gegeven van de door de coördinator bestede uren aan deze activiteiten. Opvallend is dat met name de begeleiding van de bureaustudie en het eindrapport veel tijd kostten.

Veel tijd is opgegaan aan mailcontact met de vrijwilligers. Gedurende het project zijn er ruim 1500 mails tussen de coördinator en de vrijwilligers heen en weer gestuurd.

Ook het bijwonen van de periodieke bijeenkomsten van de vrijwilligers om de voortgang te bespreken en het begeleiden van enkele veldinventarisaties kostten relatief veel tijd. Dit werd deels veroorzaakt door de reistijd. Deze bijeenkomsten bleken wel erg nuttig om goed contact te houden met de vrijwilligers. Deze bijeenkomsten waren bovendien handig, omdat steeds een groot deel van de vrijwilligers aanwezig was en de coördinator in een middag of avond veel vragen kon beantwoorden of individuele zaken kon afstemmen. Dit scheelde veel individuele begeleidingstijd. Hierbij moet bovendien worden opgemerkt dat de voorbereiding en coördinatie van de veldinventarisaties in handen was van één van de vrijwilligers. Dit

scheelde de vrijwilligerscoördinator zeer veel tijd. Hetzelfde geldt voor de redactie van de nieuwsbrief en het eindrapport. Aangezien dit grotendeels door vrijwilligers werd gedaan, heeft het de vrijwilligerscoördinator naar verhouding weinig tijd gekost.

Daarnaast hebben ook de terreinbeheerders tijd in het project gestoken. De beleidsmedewerker cultuurhistorie van het Geldersch Landschap heeft bijvoorbeeld ruim 50 uur in het project gestoken. Deze tijd bestond uit het verzamelen van achtergrondinformatie, het aanleveren van teksten voor het eindrapport en het bijwonen van veldinventarisaties en andere bijeenkomsten met vrijwilligers.

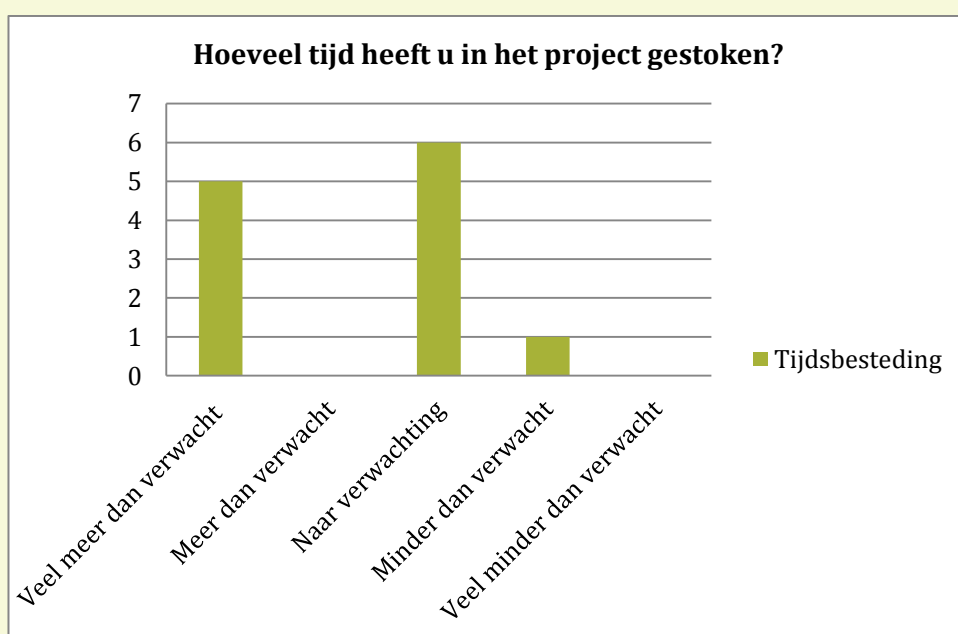

Tabel 6.2

Overzicht van de door Probos bestede uren aan het Engelderholtproject in de periode augustus 2014 t/m november 2015

De vrijwilligers hebben geen exacte tijdsbesteding bijgehouden. In de evaluatie is hen wel gevraagd om een inschatting te geven van de hoeveelheid tijd die zij gemiddeld per week aan het project hebben besteed. In totaal hebben 10 vrijwilligers een inschatting van hun tijdsbesteding gegeven. Gemiddeld gaven zij aan circa 8 uur per week aan het project te hebben gewerkt. De individuele tijdsbesteding liep wel sterk uiteen van 2-4 uur per week tot 20-30 uur per week.

Ook is de vrijwilligers gevraagd of de tijdsbesteding meer of minder was dan zij vooraf hadden gedacht. In tabel 6.3 worden de antwoorden op deze vraag weergegeven. In totaal hebben twaalf vrijwilligers hier een antwoord op gegeven. De helft van de vrijwilligers heeft evenveel tijd besteed dan verwacht. Een iemand zelfs minder dan verwacht. Maar 5 van de 12 vrijwilligers geeft aan dat het project hen veel meer tijd heeft gekost dan verwacht. Dit wordt met name veroorzaakt door de grote hoeveelheid tijd die de rapportage heeft gekost.

Tabel 6.3

Antwoord op de vraag 'hoeveel tijd heeft u in het project gestoken?' in de enquête onder de vrijwilligers van het Engelderholtproject

7 Conclusies en aanbevelingen

7.1 Conclusies

De algemene conclusie van het voorbeeldproject ‘de Puzzel van het verborgen verleden van het Engelandersholt’ is dat de inzet van vrijwilligers bij het in kaart brengen van cultuurhistorie van bos- en natuurgebieden van zeer grote waarde kan zijn. Een groep enthousiaste vrijwilligers kan in een relatief korte periode een enorme hoeveelheid historische informatie over een gebied samenbrengen. Ook ter ondersteuning van of als aanvulling op de werkzaamheden van professionals kan de inzet van vrijwilligers zeer waardevol zijn. In sommige gevallen is de inzet van professionals zelfs onontbeerlijk om zeer specialistische kennis te leveren. De interactie met professionals is bovendien erg leerzaam voor vrijwilligers. Daarnaast leert het project dat cultuurhistorisch onderzoek door vrijwilligers ook de betrokkenheid van de vrijwilligers bij een bos- en natuurgebied sterk vergroot.

Van groot belang is bovendien dat een dergelijk cultuurhistorisch onderzoek ook de vrijwilligers zelf veel oplevert. Ten eerste vinden de vrijwilligers de kennis die zij hebben opgebouwd over de geschiedenis van het gebied van grote waarde. Ook het opdoen van vaardigheden in het uitvoeren van archiefonderzoek, veldinventarisatie, literatuurstudie en het schrijven van een rapport wordt door veel mensen als nuttig ervaren. Tot slot zijn de nuttige en leuke tijdsbesteding en de sociale contacten voor veel vrijwilligers een belangrijk persoonlijk resultaat van het project.

Het in beeld brengen van de cultuurhistorie van bos- en natuurgebieden met vrijwilligers gaat echter niet vanzelf. Een organisatie of beheerder moet bereid zijn om voldoende tijd te investeren in het binnenhalen, begeleiden en behouden van vrijwilligers. Een vrijwilligerscoördinator en/of een kernvrijwilliger die als aanspreekpunt voor de vrijwilligers fungeert is hierbij onontbeerlijk, zeker naarmate een groep vrijwilligers groter is dan 5 personen.

Uit het Engelandersholtproject, maar ook uit de literatuur en de interviews met ervaringsdeskundigen, is een groot aantal praktische tips en aandachtspunten voor het werken met vrijwilligers naar voren gekomen. De belangrijkste worden hier opgesomd:

- Maak voor de werving van vrijwilligers gebruik van bestaande lokale verenigingen of groepen, zoals IVN, KNNV, heemkundeverenigingen, archeologische werkgroepen.
- De meeste vrijwilligers geven de voorkeur aan een afgebakend onderzoek, zowel qua onderwerp als qua tijd. Zorg dat er een duidelijk einddatum aan het onderzoek zit en formuleer de onderzoeksvraag of -wensen zo concreet mogelijk.
- Ruim tijd in voor een kennismaking met de vrijwilliger en leg de afspraken tussen de organisatie en de vrijwilliger schriftelijk vast in een vrijwilligersovereenkomst, zodat beide partijen weten wat ze van elkaar kunnen verwachten.
- Gebruik een centrale digitale opslag, zoals Dropbox, om informatie en resultaten (bestanden) te delen.
- Ruim voldoende tijd in voor de begeleiding van vrijwilligers en zorg voor persoonlijk contact tussen de vrijwilligerscoördinator/beheerder/organisatie en de vrijwilliger. Plan regelmatig een overleg in om de voortgang te bespreken en ga ook af en toe mee het veld in. In het Engelandersholtproject werd een zeswekelijks overleg gehouden wat de vrijwilligerscoördinator veel inzicht gaf in de voortgang.
- Ga op een professionele manier om met de vrijwilligers en de door de vrijwilligers aangeleverde resultaten en producten. Zorg er voor dat een vrijwilliger zich serieus genomen voelt door tijdig te antwoorden op verzoeken en ook te benoemen wanneer

zaken niet goed lopen. Laat zien wat er met de resultaten van het onderzoek gebeurt en geef de vrijwilligers voldoende credits voor de door hen uitgevoerde werkzaamheden.

- Zorg voor een adequate beloning voor het vrijwilligerswerk. Denk hierbij ook aan beloningen in natura, zoals kleding (windjacks, petten, T-shirts), een goede begeleiding, voldoende faciliteiten, een vergunning voor veldwerk en toegang tot publicaties en archieven.
- Geef de vrijwilligers heldere instructies voor de veldinventarisatie. Geef een goede handleiding en formats voor het vastleggen van resultaten.
- Denk bij de start van het onderzoek al goed na over de wijze van rapporteren. Maak daarvoor met de vrijwilligers duidelijke afspraken en een heldere planning. Realiseer je dat een professioneel rapport veel tijd vergt van de zowel de vrijwilligers als de organisatie.

7.2 Aanbevelingen

Uit dit project is gebleken dat vrijwilligers een belangrijke bijdrage kunnen leveren bij het verzamelen van cultuurhistorische gebiedskennis. Om ervoor te zorgen dat andere terreinbeheerders en organisaties meer gebruik gaan maken van vrijwilligers om de cultuurhistorie van bos- en natuurgebieden in beeld te brengen is het belangrijk om de resultaten en ervaringen uit dit project breed te communiceren door middel van voorlichtingsbijeenkomsten, presentaties en artikelen in vakbladen.

Niet alle ervaringen uit dit project zullen automatisch ook van toepassing zijn op andere organisaties, gebieden of situaties. Het verdient daarom aanbeveling om ook in andere gebieden pilots te starten, zodat de ervaring uit dit project kunnen worden getoetst en waar nodig kunnen worden aangevuld en aangescherpt. Het is aan te raden om nieuwe pilots zoveel mogelijk te spreiden over Nederland, zodat eventuele regionale verschillen in het werken met vrijwilligers duidelijk worden. Ook is het goed om pilots te spreiden over verschillende eigenaarscategorieën van bos- en natuurgebieden, zoals particuliere landgoederen, natuurbeschermingsorganisaties en gemeenten. Grote natuurbeschermingsorganisaties hebben in de regel meer capaciteit om vrijwilligers te begeleiden en wat meer ervaring in het begeleiden van vrijwilligers dan een klein particulier landgoed. Anderzijds zijn particuliere landgoederen vaak meer betrokken bij hun gebied, hebben ze veelal al grote kennis van hun bezit en zijn ze wellicht flexibeler qua tijdsbesteding. Dit kan per type terreineigenaar om een verschillende aanpak vragen bij het werven en begeleiden van vrijwilligers.

Uit dit project blijkt bovendien dat het werken met vrijwilligers veel tijd van een organisatie kan vergen. In dit project was de begeleiding van de vrijwilligers redelijk intensief, waarbij er vaak wekelijks en soms zelfs dagelijks contact was met de vrijwilligers over organisatorische en inhoudelijke zaken. Het is interessant om een of meerdere nieuwe pilots te starten waarbij er wordt onderzocht wat het resultaat is als een groep vrijwilligers met minder (intensieve) begeleiding van een vrijwilligerscoördinator aan de slag gaat. Vragen die hierbij onder andere aan bod kunnen komen zijn: Houd je nog voldoende zicht en sturing op de werkzaamheden van de vrijwilligers? Blijven de vrijwilligers voldoende tevreden en betrokken? Welk deel van de begeleiding kan een kernvrijwilliger op zich nemen?

Om terreineigenaren met onvoldoende capaciteit, faciliteiten of ervaring te ondersteunen zouden er provinciale of regionale vrijwilligerscoördinatoren kunnen worden ingesteld. Deze coördinatoren kunnen dan een deel van de werving en begeleiding van de vrijwilligers voor hun rekening nemen of in ieder geval de terreineigenaar adviseren over het werken met

vrijwilligers bij het in kaart brengen van cultuurhistorie in bos- en natuurgebieden. Deze coördinatoren kunnen bijvoorbeeld worden ondergebracht bij provinciale landschapsbeheer organisaties en/of erfgoed organisaties, zoals bijvoorbeeld Landschapsbeheer Gelderland of Landschap Erfgoed Utrecht. Dergelijke werkzaamheden sluiten immers goed aan op hun huidige takenpakket. Ook cultuurhistorische en archeologische adviesbureaus zouden hun takenpakket kunnen uitbreiden met een dienst als vrijwilligerscoördinator.

Daarnaast verdient het aanbeveling om in kaart te brengen wat de mogelijkheden zijn van de inzet van apps voor smartphones en tablets bij het inventariseren van cultuurhistorische elementen in bos- en natuurgebieden. Hierbij kunnen bestaande ervaringen worden geïnventariseerd en kan er worden nagegaan welke tools (apps) nog ontwikkeld kunnen worden.

8 Bronnen

8.1 Geraadpleegde literatuur

- AWN. 2014. *Voorwaarden en tips voor zelfstandig opgraven*. Geraadpleegd 23 juli 2014 via www.awn-archeologie.nl.
- Boschap. 2013. *Veiligheid en verantwoordelijkheid bij vrijwilligerswerk*. Driebergen, Boschap.
- CIVIQ. 2003. *Borging van vrijwilligersbeleid. Het stapsgewijs vastleggen van regelingen voor vrijwilligers*. Utrecht, CIVIQ.
- Polman, J. 2014. *Praktische informatie veiligheidsbeleid vrijwilligerswerk bos- en natuursector*. s.l., Polman Arbo & Veiligheid Buitenruimte.
- RCE. 2015 *De kracht van vrijwilligers. Samenwerking van de gemeente en vrijwilligers in de archeologie*. Amersfoort, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.
- Rijdt, T. van de, R. Berkvens. 2010. *Verleden wordt heden. Een handreiking voor vrijwilligers in de archeologische monumentenzorg*. Eindhoven, Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland, Afdeling 23, Archeologische Vereniging Kempen- en Peelland.
- Salverda, I., R. van Dam, R. During. 2011. *Natuur dichterbij! Een rapportage over werkvormen en methoden van Landschapsbeheer Nederland voor het betrekken van mensen bij landschap en natuur*. Wageningen, Alterra.
- Tonckens, L. 2008. *De Vrijwilligersorganisatie. Tips en adviezen om het vrijwilligerswerk in kleine musea efficiënter te organiseren*. Zutphen, Stichting Gelders Erfgoed.

8.2 Geïnterviewde ervaringsdeskundigen

- Astrid de Beer, Natuurmonumenten (21-08-2014)
- André Kaper, Landschapsbeheer Gelderland (14-10-2014)
- Aafke Kylstra, Stichting Het Nationale Park De Hoge Veluwe (15-09-2014)
- René Langedijk, Landschap Erfgoed Utrecht (09-09-2014)
- Sandra van Lochem, Natuurmonumenten (3-09-2014)
- Charlotte Peen, Gemeente Ede (17-09-2014)
- Lodewijk Rondeboom, Stichting tot Behoud van de Veluwe Sprengen en Beken (03-12-2014)
- Theo Spek, Rijksuniversiteit Groningen (23-09-2014)

8.3 Meer lezen

Op www.vrijwilligerswerk.nl is meer informatie te vinden over wet- en regelgeving rondom vrijwilligerswerk en andere tips.

Voor de archeologie zijn er diverse interessante handboeken en handreikingen voor vrijwilligers beschikbaar:

- Van bodemvondst tot database, Handboek voor de amateurarcheoloog (Hupperetz e.a., 2009, Matrijs)
- Verleden wordt heden. Een handreiking voor vrijwilligers in de archeologische monumentenzorg. (Van de Rijdt, Berkvens, 2010. AWN)

Een handleiding voor het verzamelen van Oral history is:

Oral history: zegt het voort! : een handleiding (Marijnissen, 2008, Erfgoedhuis Zuid-Holland)

Handleidingen voor het doen van historisch (veld)onderzoek in bos, natuur en landschap zijn

- Op zoek naar de Geschiedenis van het Landschap. Handleiding voor onderzoek naar onze historische omgeving (Renes, 2010)
- Bosgeschiedenis en erfgoed. Handreikingen voor (veld)onderzoek (Jansen e.a., 2012, Stichting Probos)

Een gedegen handleiding voor het doen van onderzoek in kadastrale archieven is:

Aan de slag in de kadastrale archieven. Een handleiding voor de particuliere onderzoeker. (Dienst voor het kadaster en de openbare registers, 2014)

Bijlagen

Bijlage 1

Regels archeologisch veldonderzoek door vrijwilligers

Vrijwilligers mogen in beperkte mate archeologisch veldonderzoek uitvoeren. Hieronder wordt ingegaan op wat is toegestaan en wat niet. Deze informatie is overgenomen uit de Brochure 'De kracht van vrijwilligers. Samenwerking van de gemeente en vrijwilligers in de archeologie' (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2015).

Onderzoek zonder bodemverstoring is toegestaan

Onderzoek waarbij de bodem niet wordt verstoord is zonder beperkingen toegestaan. Er is alleen toestemming van de grondeigenaar nodig. Hieronder vallen:

- Veldverkenningen
Het systematisch afzoeken van gebieden naar aan de oppervlakte liggende archeologische vondsten. Vondsten mogen niet worden uitgegraven.
- Waarnemen
Bij waarnemen kijken vrijwilligers mee bij graafwerkzaamheden waarvoor geen archeologisch onderzoek verplicht is, maar waar mogelijk nog wel archeologische resten kunnen worden aangetroffen. Vrijwilligers doen alleen waarnemingen en graven niet zelf. Zichtbare sporen worden gedocumenteerd en oppervlaktevondsten geborgen.
- Geofysisch onderzoek
Vrijwilligers mogen geofysisch bodemonderzoek uitvoeren door middel van meetmethoden zoals grondradar, sonar (voor waterbodems) en weerstandsmetingen. Deze onderzoeken kunnen informatie opleveren over getraceerde en dus nog aanwezige archeologische sporen. Zij kunnen geen uitspraak doen over de afwezigheid van archeologie.

Onderzoek met beperkte bodemverstoring mag onder voorwaarden

Zoeken met het blote oog of door middel van metaaldetectie is op zich niet verboden, vondsten uitgraven wel. Het uitgraven van vondsten wordt echter gedoogd binnen de bouwvoor. Het veroorzaakt weinig schade en kan veel nieuwe informatie opleveren.

Vondsten uitgraven blijft verboden:

- op archeologische monumenten;
- op terreinen waar archeologisch onderzoek plaatsvindt;
- bij een gemeentelijk verbod: een gemeente kan een verbod op metaaldetectie opnemen in een Algemene Plaatselijke Verordening (APV) voor (bepaalde gebieden van) de gemeente.

Er is altijd toestemming nodig van de grondeigenaar (en eventuele pachter) voor betreding van een terrein. Voor kwetsbare (natuur) gebieden kan een vergunningstelsel gelden. Gemeenten kunnen een detectorverbod instellen. Dit kunnen ze doen voor gebieden met een hoge archeologische verwachting, vooral als het gaat om metaalvondsten.

Voor bodemverstorend onderzoek is toestemming nodig

Hieronder vallen:

- Booronderzoek
Onderzoek naar archeologische vindplaatsen via grondboringen valt onder

‘opgraven’ en is voorbehouden aan daartoe bevoegde archeologen. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed heeft voor vrijwilligers enkele uitzonderingen vastgesteld:

- vrijwilligers mogen archeologisch booronderzoek doen in gebieden zonder dubbelbestemming waarde archeologie, dus de gebieden waarvoor in het bestemmingsplan geen onderzoeksplicht geldt;
- in gebieden die wel een dubbelbestemming waarde archeologie hebben, kan booronderzoek worden toegestaan na overleg met de Rijksdienst;
- op beschermde monumenten is booronderzoek, zondertoestemming van de Rijksdienst, verboden.

Booronderzoek naar opbouw en samenstelling van de bodem (geofysisch onderzoek) is overal toegestaan.

- Opgraven

Zelfstandig opgraven door vrijwilligers is toegestaan:

- in het geval van een toevalsvondst, waarbij geen andere oplossing voorhanden is, omdat de archeologische resten op zeer korte termijn worden vergraven;
- in gebieden waar volgens de regels van het bestemmingsplan geen archeologisch onderzoek is vereist (dat geldt overigens niet als er in het bestemmingsplan nog geen rekening is gehouden met archeologie);
- in een gebied dat na vooronderzoek is vrijgegeven (een negatief selectiebesluit).

Aanvullende voorwaarde is dat in alle drie de situaties toestemming is verleend door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en door de gemeente. Bij een toevalsvondst kan die toestemming direct na de start van het onderzoek worden aangevraagd. Bij de twee andere situaties moet die toestemming vooraf worden aangevraagd. Aanvragen kan via <http://archeologieinnederland.nl/opgravingsvergunning>

In de Monumentenwet is vastgelegd, dat iedereen die een archeologische ontdekking doet, verplicht is dit te melden. Dit kan via het landelijke registratiesysteem Archis, dat te bereiken is via de website www.archeologieinnl.nl. Vrijwilligers kunnen hun vondsten ook melden bij de gemeente, het provinciale steunpunt of de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Bijlage 2

Voorbeeld dekkingsoverzicht VNG vrijwilligersverzekering

Dekkingsoverzicht VNG Vrijwilligerspolis

Definitie vrijwilliger:

Vrijwilliger is degene die in enig organisatorisch verband onverplicht en onbetaald werkzaamheden verricht ten behoeve van anderen en/of de samenleving waarbij een maatschappelijk belang wordt gediend.

Uitgesloten zijn: vrijwillige brandweer, vrijwillige politie en mantelzorgers.

Mantelzorgers zijn meeverzekerd op de Ongevallen- en persoonlijke eigendommenverzekering.

Definitie mantelzorg: Mantelzorg is langdurige en intensieve zorg, die niet in het kader van een hulpverlenend beroep door een persoon minimaal 8 uur per week wordt geboden aan een hulpbehoevende chronische zieke en/of gehandicapte partner, ouder, kind vriend of buur.

Leeftijdsgrens: er is geen sprake van een leeftijdsgrens.

Secundaire dekking

Voor alle verzekeringen (behalve de Ongevallenverzekering) geldt:

Deze verzekeringen zijn is alleen van kracht voor zover de schade niet is gedekt door een andere verzekering al dan niet van oudere datum.

Verzekeringsgebied

Verzekeringsgebied is Nederland. Incidentele grensoverschrijdende activiteiten voor vrijwilligers vallen binnen het verzekeringsgebied (excl. Rampenbestrijding).

Vrijwilligers uit een verzekerde gemeente zijn altijd verzekerd

Vrijwilligers uit een verzekerde gemeente, die vrijwilligerswerk gaan doen in een andere gemeente, zijn verzekerd op de polis van de woongemeente. In die gevallen waarin de andere gemeente is ook verzekerd voor de vrijwilligersactiviteiten, of de organisatie waarvoor de activiteiten worden verricht een eigen vrijwilligersverzekering heeft, zal de vrijwilliger via de 'werk' gemeente of de vrijwilligersorganisatie verzekerd zijn. Aldus is een vrijwilliger uit een verzekerde gemeente altijd verzekerd!

□ VNG Vrijwilligers BasisPolis

Ongevallen- en persoonlijke eigendommenverzekering voor Vrijwilligers

- o Verzekerd bedrag: € 12.500,- bij overlijden en € 25.000,- bij blijvende invaliditeit
- o Geneeskundige kosten zijn verzekerd tot € 1.000,- per gebeurtenis
- o Psychische hulpverlening naar aanleiding van molest (traumadekking) is verzekerd tot € 2.500,- per gebeurtenis
- o Acute huishoudelijke hulp (20 uur)
- o Persoonlijke Eigendommenverzekering: (beschadiging, vernietiging of vermissing) : *Maximaal € 5.000,- per gebeurtenis.*

Voor de volgende kostbaarheden als maxima per gebeurtenis:

- Computerapparatuur: € 1.500,-
- Fiets: € 750,-
- Beeld & geluidsapparatuur, (zonne)bril/set oortelefoons, sieraden of kunstmatige gebitsdelen: € 500,-
- Horloges: € 250,-

* Maximaal verzekerd bedrag voor alle vrijwilligers per gebeurtenis is € 1.250.000,-

Mantelzorgers zijn meeverzekerd op de Ongevallen- en Persoonlijke Eigendommenverzekering!

Aansprakelijkheidsverzekering voor Vrijwilligers

- o Verzekerd bedrag € 2.500.000,- per aanspraak, gelimiteerd tot € 5.000.000,- per verzekeringsjaar m.b.t. vrijwilligerswerk. Eigen risico: € 0,-.
- o Opzicht, verzekerd bedrag: € 5.000,- per aanspraak

□ VNG Vrijwilligers PlusPolis

Aansprakelijkheidsverzekering voor Rechtspersonen

- o Verzekerd bedrag per aanspraak m.b.t. vrijwilligers: € 2.500.000,- gelimiteerd tot € 5.000.000,- per verzekeringsjaar. Eigen risico € 100,-

Bestuurdersaansprakelijkheidsverzekering voor Vrijwilligers

- o Verzekerd bedrag: € 500.000,- per aanspraak en per verzekeringsjaar voor alle vrijwillige bestuurders en toezichthouders van de organisatie tezamen, waarbij het balanstotaal van de organisatie niet meer bedraagt dan € 500.000,-.

Verkeersaansprakelijkheid voor Rechtspersonen

- o Verzekerd bedrag: € 1.000.000,- per aanspraak gelimiteerd tot € 1.000.000,- per verzekeringsjaar m.b.t. vrijwilligers. Eigen risico: € 500,- per aanspraak

Rechtsbijstandverzekering voor Vrijwilligers

- o Verzekerd bedrag Rechtsbijstand bij strafrecht: € 40.000,- als maximum voor alle aanspraken m.b.t. vrijwilligerswerk tezamen.
- o Verzekerd bedrag Verhaalsrechtsbijstand: geen maximum.

Bijlage 3

Voorbeelden vrijwilligersovereenkomst

In deze bijlage zijn twee voorbeelden opgenomen van een beknopte vrijwilligersovereenkomst (Probos) en een uitgebreide overeenkomst (Natuurmonumenten).

VRIJWILLIGERSOVEREENKOMST

Naam:
 Geboortedatum:
 Adres:
 Postcode en woonplaats:
 Telefoonnummer(s):
 E-mailadres:

, hierna te noemen betrokkene

en
 De Stichting Probos
 Hollandseweg 7g
 6706 KN Wageningen, hierna te noemen de Stichting

verklaren het volgende te zijn overeengekomen

Artikel 1

- De betrokkene verricht met ingang van 12-12-2014 vrijwilligerswerkzaamheden voor de Stichting. De vrijwilligerswerkzaamheden bestaan uit veldinventarisatie en bureaustudie naar de geschiedenis van het Engelderholt.

Artikel 2

- Deze overeenkomst is geen arbeidsovereenkomst in de zin van het Burgerlijk Wetboek en de betrekking tussen de Stichting en betrokkenen is geen arbeidsverhouding in de zin van het Buitengewoon Besluit Arbeidsverhoudingen.

Artikel 3

- Betrokkene ontvangt geen beloning voor de door haar verrichte werkzaamheden.

Artikel 4

- Betrokkene is als vrijwilliger automatisch verzekerd voor o.a. ongevallen en aansprakelijkheid onder de Vrijwilligersverzekering van de gemeente Apeldoorn. Zie www.apeldoorn.nl/vrijwilligersverzekering voor nadere informatie.

Artikel 5

- De resultaten van de door betrokkene verrichte werkzaamheden worden tevens eigendom van de Stichting en kunnen vrij door de Stichting worden verstrekt aan derden of worden gebruikt voor de werkzaamheden van de stichting.

Artikel 6

- Reiskosten in het kader van de in artikel 1 bedoelde werkzaamheden kunnen worden gedeclareerd conform de richtlijnen zoals de fiscus deze aangeeft. Overige onkosten (bijvoorbeeld kopieerkosten) kunnen alleen worden gedeclareerd, mits hierover vooraf afspraken zijn gemaakt met de Stichting. Voor het declareren van onkosten moet gebruik worden gemaakt van een declaratieformulier dat kan worden opgevraagd bij de Stichting.

Artikel 7

- Handelen van betrokkene in strijd met een der bepalingen deze overeenkomst zal aangemerkt worden als een door betrokkene aan de Stichting gegeven dringende reden tot onmiddellijk ontbinding van de overeenkomst, onverminderd onze rechten op volledige schadevergoeding.

Artikel 8

- De overeenkomst eindigt op 01-11-2015 Tussentijdse beëindiging van deze overeenkomst zal in onderling overleg plaatsvinden. Ontbreekt wederzijdse instemming dan zijn beide partijen gehouden een opzegtermijn van twee weken in acht te nemen. Bij het einde van deze overeenkomst verstrekt de Stichting op verzoek van betrokkene een getuigschrift.

voor akkoord d.d.

voor akkoord d.d.

ir. P.A.G. Jansen
 directeur Stichting Probos

.....

Natuurmonumenten

OVEREENKOMST

Inschrijving als vrijwilliger bij Natuurmonumenten

1. GEGEVENS VRIJWILLIGER

achternaam: m/ v

voorletters: voornaam:

straat en huisnummer:

postcode en woonplaats:

e-mailadres:

telefoon: mobiel nr.:

geboortedatum:

bij ongeval waarschuwen:

lidnummer Natuurmonumenten (indien van toepassing):

(alleen indien meerdere vrijwilligers op één adres wonen: nee, ik wil geen dubbele post ontvangen)

2. GEGEVENS BEHEERENHEID/ AFDELING

naam beheereenheid/ afdeling:

naam groep/ natuurgebied/ locatie: (indien van toepassing)

straat en huisnummer:

postcode en woonplaats:

naam begeleider:

e-mailadres:

telefoon: mobiel nr.:

bijzonderheden:

3. VRIJWILLIGERSWERK EN REIS- EN ONKOSTENVERGOEDING

- Vrijwilligerswerk bij Natuurmonumenten betreft het verrichten van onbetaalde werkzaamheden. Er zijn geen andere vergoedingen mogelijk dan de hieronder bij b., c. en d. genoemde onkostenvergoedingen. Door de vrijwilliger kan worden afgezien van de onkostenvergoeding: deze kan mogelijk als gift worden afgetrokken bij de aangifte inkomstenbelasting (zie hiervoor www.belastingdienst.nl).
- Reiskostenvergoeding kan eens per kwartaal via de begeleider (zie 2) bij Natuurmonumenten gedeclareerd worden met behulp van het onkostendeclaratieformulier voor vrijwilligers. Deze is te downloaden via www.natuurmonumenten.nl/vrijwilligersinfo
- Vrijwilligers die ten behoeve van vrijwilligerswerk veel telefoneren (bijvoorbeeld werkgroepeliders), kunnen deze telefoonkosten declareren na gemaakte afspraak hierover met de beheerder of de leidinggevende van de afdeling. De abonnementskosten zijn voor eigen rekening. Gemaakte afspraken s.v.p. bij punt 7 invullen. Hiervoor kan het onkostendeclaratieformulier voor vrijwilligers worden gebruikt (s.v.p. kopieën van telefoonnota's toevoegen).
- Overige onkosten, bijv. ten behoeve van materialen, kunnen worden gedeclareerd na vooraf gemaakte afspraak hierover met de beheerder of de leidinggevende van de afdeling. Ook hiervoor kan het onkostendeclaratieformulier voor vrijwilligers worden gebruikt (s.v.p. altijd bewijzen toevoegen).
- Voor de hoogte van de vergoedingen wordt verwezen naar de berichtgeving via internet: www.natuurmonumenten.nl/vrijwilligersinfo

Bijlage 4

Voorbeeld taakomschrijving

vrijwilligerscoördinator Vrienden van de Hoge Veluwe

Dagelijks Bestuur

Taakomschrijving van de coördinator van een werkgroep

Algemeen

Ten aanzien van de plaats van de coördinator in de Vereniging wordt verwezen naar het organogram. Verder is rekening gehouden met het gestelde in het Reglement coördinatoren en de Notitie vrijwilligersbeleid van het Park 2009-2015.

1. De kerntaak

De coördinator is de eerste aanspreekpersoon voor de werkgroep. Zij/hij draagt zorg voor een goed verloop van de werkzaamheden, een goede werksfeer en draagkracht voor de uitvoering van het beleid van het Park en de Vereniging. Is intermediair tussen Park, Bestuur van de Vereniging en de Werkgroep.

2. De coördinator bewaakt:

- de competenties van de vrijwilligers
- het functioneren van de individuele vrijwilliger
- de (werk)sfeer in de werkgroep
- de relatie tussen de medewerker van het Park en de vrijwilligers
- de draagkracht in de werkgroep inzake het beleid van het Park en Bestuur
- het naleven van het vrijwilligersbeleid van het Park
- ziet toe op de juiste uitvoering van het werk

3. De coördinator onderhoudt contact met:

- de contactpersoon van het Park door middel van het werkoverleg
- het bestuur van de vereniging door op verzoek een bijeenkomst bij te wonen, werkgroepverslagen toe te zenden e.d.
- de penningmeester van de Vrienden vanwege declaraties van de werkgroep
- de subwerkgroepen/projectgroepen
- andere personen die belangrijk zijn voor de continuïteit van de uitvoering

4. Werving, selectie en opleiding

Werving, selectie en opleiding worden in samenwerking met de contactpersoon van het Park gedaan.

De coördinator:

- a. overlegt over het moment van werving en selectie
- b. formuleert de eisen waaraan de vrijwilliger moet voldoen
- c. selecteert vrijwilligers en checkt of het Park akkoord gaat
- d. stelt een scholingsprogramma op
- e. voert het programma uit
- f. toetst de competentie

5. Deskundigheidsbevordering

De coördinator doet dit in samenwerking met de contactpersoon van het Park

Vastgesteld tussen Dagelijks Bestuur en coördinatoren december 2009

Bijlage 5

Nieuwsbrief 'De Puzzel van het Verborgen Verleden' nr 2, februari/maart 2015

Bijlage 6

Handleiding veldinventarisatie

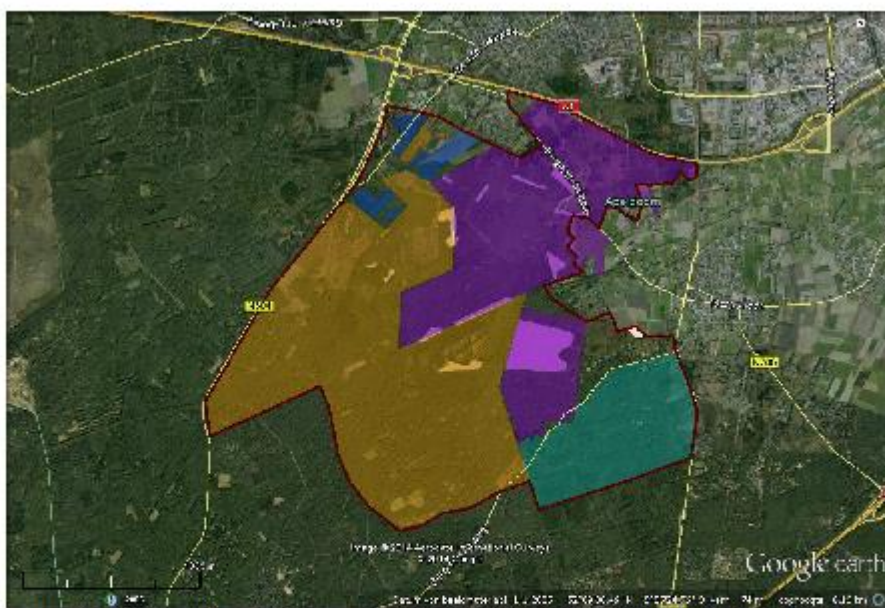
BEKNOPTE HANDLEIDING VELDINVENTARISATIE
Martijn Boosten & Ciska van der Gemigten, 11 november 2014

Voor de veldinventarisatie ontvang je:

- Kaartmateriaal
- Formats inventarisatieformulier
- Kopieën vergunningen

Aandachtspunten veldwerk

- Geef (bij voorkeur minimaal 2 dagen van tevoren) door aan Martijn Boosten (tel. 06-30924229 of martijn.boosten@probos.nl) wanneer je het veld in gaat, zodat hij de beheerder kan inlichten.
- Zorg dat je altijd een kopie van de vergunning bij je hebt!
Contactgegevens beheerders:
 - Staatsbosbeheer: Willem van Ark (w.ark@staatsbosbeheer.nl, tel. 06-51206963)
 - Het Geldersch Landschap: John Ter Horst (j.terhorst@glk.nl, tel. 06-51381453) of Arjan van Knapen (a.vanknapen@glk.nl, tel. 06-22695215)
 - Veluwe Bosgroepen: Gerard Koopmans (g.koopmans@bosgroepen.nl, tel. 06-50213298)
- In de terreinen van Staatsbosbeheer mag er op zondag niet worden gewerkt (dus ook geen veldinventarisatie). De vergunning geldt dan ook niet op zondag.
- In de terreinen van het Geldersch Landschap geldt dat er in principe alleen op werkdagen van de paden mag worden afgeweken. Na telefonische toestemming van de beheerder mag er ook op zaterdag van de paden worden afgeweken.
- Als er veel recreanten in het bos zijn, wees dan terughoudend met het afwijken van paden. Dit kan mensen op ideeën brengen. Laat duidelijk zien (via bijv. klembord, kaartmateriaal, meetlint etc.) dat je met veldonderzoek bezig bent.
- Ga niet zonder toestemming van de terreinbeheerder graven, zagen of snoeien in het terrein.

Begrenzing onderzoeksgebied en eigendom (geel = Staatsbosbeheer, paars = Geldersch Landschap, blauw = Veluwe Bosgroepen, lichtblauw = Veluwe Bosgroepen en overige particulieren).

Bijlage 8

Overzicht vast te leggen karakteristieken per elementtype

Overzicht vast te leggen karakteristieken per elementtype								
Let op: Niet alle karakteristieken kunnen of hoeven te worden vastgelegd. De lijst is slechts bedoeld als geheugensteuntje								
1	Markante bostypen	Boomsort(en)	Verschijningsvorm: (doorgeschoten) hakhout, spaarteigen, opgaand bos, ...	Stamtal	Bijzondere flora en fauna	Oppervlakte		
2	Markante bomen	Boomsort	Verschijningsvorm: opgaande boom, knotboom, (doorgeschoten) hakhout, ...	Vitaliteit	Gemiddelde diameter	Bijzondere flora en fauna		
3	Lijnvormige beplanting en	Boom- of struiksoort(en)	Verschijningsvorm: opgaande boom, haag, (doorgeschoten) hakhout, ...	Afmetingen: gemiddelde diameter bomen, hoogte en breedte haag of houtsingel, lengte, ...	Plantverband en aantal rijen	Ligging ten opzichte van weg of pad: aan een zijde of aan weerszijden	Uitval: percentage bomen dat ontbreekt, aantal meters haag of singel dat ontbreekt	Bijzondere flora en fauna
4	Open plekken of voormalige open plekken	Vorm: cirkelvormig, rechthoekig, vierkant, ...	Oppervlakte	Reliëf terrein: bolvormig, greppels, ...	Begrenzing terrein: omgeven door haag, wal, hek, pad, ...	Markante beplanting of restanten bebouwing of verharding aanwezig?	Bijzondere flora en fauna	
5	Wallen	Afmetingen wal: hoogte, breedte, lengte	Aanwezigheid greppels naast wal	Ligging greppels (aan een zijde of weerszijden wal) en aantal greppels	Afmetingen greppel(s): diepte, breedte, lengte	Beplanting op wal: soort, beheervorm, precieze locatie op wal, plantverband	Bijzondere flora en fauna	Mate van erosie van wallichaam
6	Greppels	Afmetingen: diepte, breedte, lengte	Vorm: halfrond, wigvormig uitgestoken, ...	Onderlinge afstand greppels	Bijzondere flora en fauna	Dikte van strooisellaag in greppel	Mate van erosie: beschadiging door bosexploitatiemachines, ...	
7	Kuilen	Afmetingen: diepte en doorsnede	Vorm: rond, ovaal, vierkant, rechthoekig, ...	Oriëntatie kuilen ten opzichte van elkaar: in rij, groep, verspreid, ...	Soort materiaal in de ondergrond: zand, leem, grind, klei, ...	Aanwezigheid wal (grondrestanten) rondom kuil en toegangsweg naar kuil	Dikte van strooisellaag in kuil	Bijzondere flora en fauna

Bijlage 9

Voorbeeld beschrijving geïnventariseerd element

INVENTARISATIE CULTUURHISTORISCHE ELEMENTEN

Naam opnemer	Chris Nieuwenhuize namens AWA		
Datum	07-02-2015		
Element nr. op kaart	BBB-042	Foto nr(s)	BBB042 1
GPS-coördinaten	191.984, 465.132 (gemeten in veld. Volgens AHN2 meest noordelijke punt) 192.068, 464.899 (gemeten in veld) 192.049, 464.967 (gemeten in veld) 192.129, 464.772 (Van AHN-2 gehaald. Meest zuidelijke punt)		
Soort element (hoofdtype)	07 Kuilen		
Soort element (subtype)	05 Ijzerkuilen [Rij]		
BESCHRIJVING			
Rij ijzerkuilen. Eigenlijk vooral een sleuf. Op drie plaatsen locatie ingemeten en op twee plaatsen maten van de kuilen. <ul style="list-style-type: none"> - 6.5m breed, 1.0m diep. - 7.2m breed, 1.75m diep, 16.0m lang. De maten zijn wat moeilijk vast te stellen en enigszins arbitrair. De sleuf is ongeveer 390 meter lang waarvan ongeveer 180 meter is opgemeten.			
Huidige toestand			
De sporen zijn duidelijk zichtbaar in het terrein. De kuilen zijn wel veel overgroeid. Daardoor is het moeilijk foto's maken. In juni profiel opgemeten aan noord uiteinde samen met sleuf BBB-042.			
Overige opmerkingen:			
De sporen zijn zichtbaar op het AHN2. Het gaat om de 3 ^e sleuf van links gerekend (dus de rechtse van de 2 sleuven die vlak naast elkaar lopen).			
